

Ijuñ xkänjuñ

Libro del adulto

MEVYT
Modelo
Educación
para la Vida
y el Trabajo

MIBES
MEVYT Indígena
Bilingüe con Español
como segunda
lengua

1

Mi ktyech kpejkañ juñ yik' oty mi kts'ijbuñ tyi lak ty' añ Ch'ol

Empiezo a leer y escribir
en mi lengua. Ch'ol

ch'ol • chol • winik • ch'olombüla • ch'ol • chol • winik • ch'olombüla

Créditos a la presente edición

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega
Emilio Cruz Gómez

Compilación, sistematización, producción y
adecuación de contenidos en Ch'ol
Ezequiel Vázquez Martínez
Nicolás Eusebio Sánchez López

Asesoría académica
Adriana Medina López

Revisión técnica
Víctor Fabián Ruiz Rosales

Colaboración
Horacio Pérez Consospó

Coordinación gráfica
y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Seguimiento editorial
Tania Fernández Urías
Ma. del Carmen Cano Aguilar

Revisión editorial
Águeda Saavedra Rodríguez
Felipe Sierra Belmonte
Ruth González Balvanera

Diseño y diagramación
Jorge Alberto Nava Rodríguez

Ilustración
Ricardo Pérez Rovira

Fotografía
Pedro Hiriart y Valencia

Agradecimientos:

El contenido de nuestro módulo es producto de una intensa jornada de talleres para el desarrollo de los saberes comunitarios relacionados con temas como el ambiente, la alimentación, la vestimenta, las fiestas tradicionales, la identidad y las historias locales de los pueblos hablantes de la lengua indígena.

A las comunidades, a los docentes y asesores bilingües ch'oles les expresamos un agradecimiento y reconocimiento por su entrega y compromiso en la tarea educativa.

Empiezo a leer y escribir en mi lengua. Ch'ol. MIBES 1. Libro del adulto. D.R. © Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, México, D.F., C.P. 06140. Primera edición 2006.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin la autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

Algunas veces no fue posible encontrar la propiedad de los derechos de algunos textos y/o imágenes aquí reproducidos. La intención nunca ha sido la de dañar el patrimonio de persona u organización alguna, simplemente el de ayudar a personas sin educación básica y sin fines de lucro. Si usted conoce la fuente de alguna referencia sin crédito, agradeceremos establecer contacto con nosotros para otorgar el crédito correspondiente.

ISBN Obra completa, *Modelo de Educación para la Vida y el Trabajo*: 970-23-0274-9

ISBN *MEVyT Indígena Bilingüe con español como segunda lengua*: 970-23-0500-4

ISBN *Empiezo a leer y escribir en mi lengua.* Ch'ol. MIBES 1. Libro del adulto. *Mi ktyech kpejkañ juñ yik'oty mi kts'ijbuñ tyi lak ty'añ ch'ol.* MIBES 1. Ijun xkäñjuñ. 970-23-0715-5

Impreso en México.

Juñchajp ty'añ 1 4

Lak joytyälel..... 5

Jump'ajl ty'añ 1 8

Klumal baki ch'oyoloñ 8

Cha'p'ajl ty'añ 2..... 34

Ikäñityäñtyel jiñi lak lum 35

Cha'chajp ty'añ 2 54

Juñtyemeloñla tyi lak lumal 55

Jump'ajl ty'añ 1 58

Mu'bä lak weñ k'ux..... 59

Cha'p'ajl ty'añ 2..... 79

Che' yila kpislel 80

Uxp'ajl ty'añ 3 100

Jiñi ktröñel. 101

Chämp'ajl ty'añ 4 119

K'iñejeltyak mu'bä imelo'b tyi klumal..... 120

Jo'p'ajl ty'añ 5 140

Che' yilaloñ bajche' ili 141

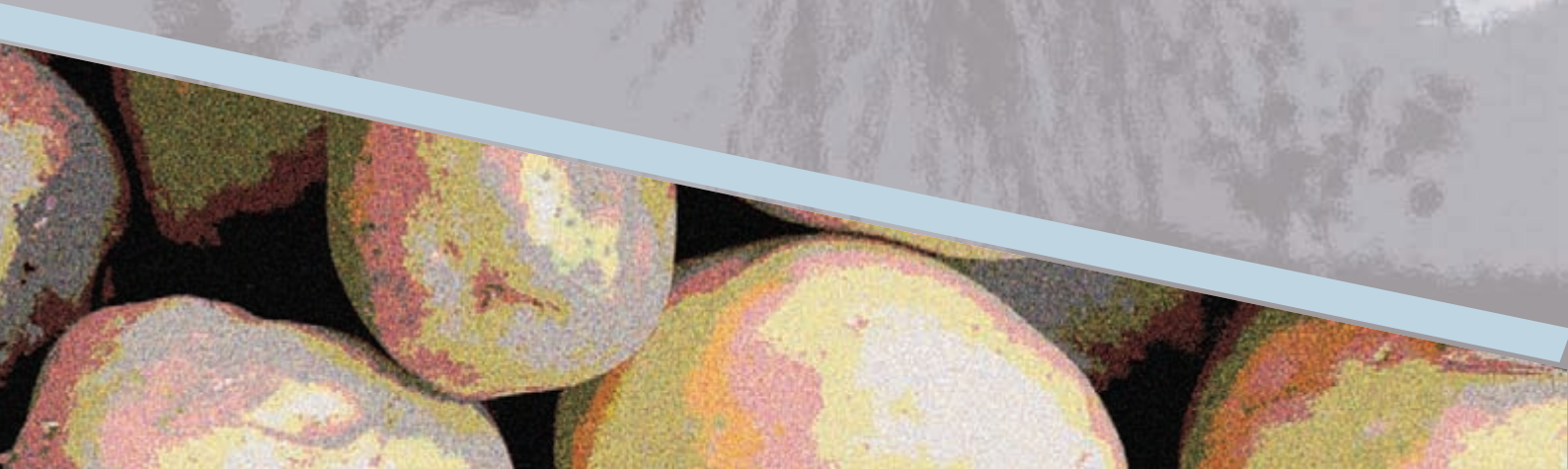
Wäkp'ajl ty'añ 6..... 158

Che' tyi yäläyo'b 159

Wukp'ajl ty'añ 7 176

Käñoñel kik'oty yañtyako'bä 177

Juñchajp ty'añ 1

Lak Joytyälel

Baki komla k'otyel:

Muk'ki ikäño'b ibäl ili juñchajp ty'añ jiñi
xkänjuño'b mejlo'ix:

- ◆ Iyälo'b yik'oty mi ik'extyañ
k'extyabeñobtyak ibäj ñik'i
yujilo'ixbä.
- ◆ Ikäño'b jiñi bokal ambä tyi imal
ty'añtyak, yik'oty je'e iyults'ijbuño'
ejtyalältyak yik'oty retrajtyak.

La' lak yults'ijbuñ _____

6

A large, empty rectangular box with a thin black border, intended for a drawing or writing activity. It occupies most of the page area.

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi iyults'ijbuño'b ibäj, ya'i tyi chañ ba' joyñup'ul.

5 minutos

La' lak cha'leñ ts'ijb _____

Jk'aba': _____

Ik'aba' klumal: _____

Illumalel: _____

Ityejklumalel: _____

Chuki mik mulañ jkãñ: _____

Pejkabeño' b jiñi xkãñjuño' b ili k' ajtyibaltyak ya' bã tsolol tyi chañ yik'oty ma' ts'ijbubeño' b tyi jujuñtyikil chuki mi ijak' beñetyo' b tyi pisaroñ cha' añ mi' ts'ijbuño' b ba' säpältyak raya.

15 minutos

Lak cha'leñla ty'añ _____

Jump'ajl ty'añ 1

Klumal baki ch'oyoloñ

8

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ik'elo'b jiñi ejtyalältyak yik'oty la' ichajpaño' chuki mi iña'tyaño'b.

15 minutos

¿Jiñi chuki la kujil?

- ◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i tyi ejtyaläl?
- ◆ ¿Chuki mi awäl mi ikajel iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?

Che' yila klumal baki ch'oyoloñ

Jiñi **klumal** ik'aba' jolja', ilumalel Tyila Chapas, jiñi itye'leltyak weñ yäjäx mi la kilañ, kome weñ muk' ja'al tyi ipejtyelel k'iñ yik'oty tyi ipejtyele ja'bil iweñ tsäwañ jiñä pamil yik'oty ma'añ ñoj añ tyikwal.

Muk'bä ipäjk'el wä'i yik'oty mu'bä iyäk' ibäj jiñäch li **ixim**, bu'ul, ich, koya', jo'ox, kajpej, ja'as, ts'ijñ, ajkum, ch'ujm, poko'b, ch'ijch'um yik'oty alaxax. Ixku jiñi ba' chumuloñ joyñup'ul tyi **witstyak** ik'aba'bä: akabajnaj, wits uxp'ejbä iñi', yik'oty wits xtyatymutybä

ik'aba'. Jiñi ja'tyak añ ik'aba'bä: kukunja, **kolem ja'**, yik'oty xchuty puybä ik'aba' ima'añ mi ityäkiñ wä'i tyi ipejtyelel ja'bil.

Su'bula ili k'ajtyibaltyak:

- ◆ ¿Chuki ik'aba' ili ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki yom iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki ik'aba' jiñi lumal chonkolbä laj k'el?
- ◆ ¿Chuki ik'aba'tyak jiñi witstyak?
- ◆ ¿Chuki mi ipäk'ob jiñi lak pi'älo'b ch'oyolo'bä tyi jolja'?

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibaltyak tsololbä tyi chañ, ya'i ak'eñ ichajpaño'b jiñi ts'itya' ty'añ, iya'i mi apejkabeño'b tyi käläx yik'oty tyi xuk'ul jiñi ts'itya' ty'añ, mi icha' yälo'b jiñi chuki mi apejkañ yik'oty mi ik'elo'b jiñi ty'añtyak añbä yambä its'ijbal. Iwi'ilix mi amel jiñi k'ajtyi'baltyak añbä tyi yujtyi'bal jiñi ts'itya' ty'añ.

20 minutos

Ty'añtyak yik'otybä: a - i - o _____

◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i, tyi ejtyalältyak?

klum**a**l

ixim

witsty**a**k

ko**l**em **j**a'

La' lak pejkañ ili k'ajtyibaltyak:

◆ ¿Bajche' yila lak lumal baki chumuloñla?

12

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibal añbä tyi chañ yik'oty jujump'ej jiñi ty'añtyak ñukbä ik'äjñi'bal, ya'i mi acha' pejkañ jiñi ty'añ awik'otyo'b. Su'beño'b cha'añ mi ikäño'b jiñi retrajtyak boñolbä tyi yambä its'ijbal. Tyi iyujtyi'bal mele jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi eñtyäl yik'oty k'ajtyibeñ yañbä xkäñjuño'b cha'añ mi' cha'leño'b ty'añ, cha'añ bajche' tyi ijak'äyo'b ipi'älo'b.

20 minutos

Lak cha'leñlaj ty'añ _____

- ◆ Jiñi klum**a**l ik'aba' jolja'.
- ◆ Muk'bä ipäjk'el wä'i yik'oty mu'bä iyäk' ibäj jiñäch li **i**xim.
- ◆ Jiñi ba' chumuloñ joyñup'ul tyi witsty**a**k.
- ◆ Jiñi ja'tyak añ ik'aba'bä: kukun-ja', kolem **j**a' yik'oty xchuty puybä.

Komo pejkañ awik'otyo'b xkäñjuño'b jiñi xujty'il ty'añtyak, ya'i ma' k'ajtyibeño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ixik'iyob iyäl. Ya'i mi ikaje ikäño'b jiñi retrajtyak añbä yambä its'ijbal.

ja'al

alaxax

ts'ijñ

koya'

ich

jo'ox

Pejkañ jiñi ty'añtyak añbä tyi chañ, k'ajtyibeno'b jiñi xkäñjuño'b ke mi ikäño'b retrajtyak yañbäjbä itsijbal. Ya'i komo pejkañ awik'otyo'b tyi ik'aba' jiñi bokaltyak isu'beño'b ke mi ijäl ts'ijbuño'b iyejtyal.

15 minutos

Ña'tyäyemixbä acha'añ...

- ◆ Ya'i tyi klumal weñ ka'bäl weñtyakbä tye'.
- ◆ Jiñi xbi'tyalo'b muk'o'bix tyi kuch ixim.
- ◆ Jiñi bämatyel'el mi' weñ mulaño'b chumtyäl tyi ipam witstyak.
- ◆ Wä'i tyi klumal añ jump'ej kolem ja' ba' muk'ob tyi ts'ämel.

Pejkañ tyi xuk'ul yik'oty tyi käläx jujump'ej jiñi xujty'il ty'añtyak ik'ajtyibeño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi icha' pejkaño'b imi ichajpaño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ya'i mi alu' tyempañ jiñi ta'bä lu' ñik'i ajli, imi awäl jiñi ta'ixbä chajpäñtyi. Mu'bä kejel imelo'b jiñi xkäñjuño'b jujuñtyiki mi imelo'b.

a Ya'i tyi klumal weñ muk' ja'al,
tyi ipejtyelel k'ïñ iweñ tsäwañjax
pamil tyi a'bälel.

i Jiñi kolem ja' weñ ka'bäl ichäyilel yik'oty
imijts'itylel, imi ik'otyelo'b tyi ts'ämel yik'oty tyi
wuts'oñel.

O Ya'i tyi klumal añ uxp'ej wits, weñ ilekax tyi
k'elol, kome weñ ka'bäl kolem tye'tyak yik'oty
mi' weñ ty'uchtyälo'b jiñi tyow

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ikäño'b jiñi retrajtyak
kolemtyakbä imi awäk'eñ icha' käño'b jiñi retrajtyak tyi juñxujty'
ts'itya' ty'añ. Che' jiñi mi akajel la' komo pejkañ tyi ik'aba'
jужump'ej jiñi bokaltyak.

Ñik'i ańtyakbä tyi klumal

Wä' tyi klumal muk'tyo ibe ajleltyak, jiñi oño'ty'añ, imejtyo laj k'el wa'li che' bajche' jiñi jo'p'ej ch'eñ ba' mi lak tyajtyak yalo' muñekajtyak che' bajche' jiñi astekajo'b yik'oty ts'ijbubilbä ejtyalältyak tyi ixuktyak jiñi ch'eñ. Mi yälo'b jiñi lak pi'älo'b ańixbi ta'bä ityajayo'b tyak'iñ tyi imal ilumil jiñi ch'eñtyak.

Imatye'elel ili klumal ańtyaktyo mi lak tyaj ibämatye'el che' bajche' jalaw, baj, i'b, ba'ts', matye'chityam, chuch, bajlum, pajäy, uch, lukumtyak yik'oty xmatye'mutyak che' bajche' xmukuy, tyow, ujkuts, tya'jol yik'oty yańtyakbä.

Jiñi ja' anbä wä'i tyi klumal añ ichäyileltyak, xextyak, mep'tyak, kok, ja'a ts'i' yik'oty mijts'ity.

Pejkañ tyi kälax yik'oty tyi xuk'ul jiñi ts'itya' ty'añ, imi la' cha' komo pejkañ awik'oty xkäñjuño'b, che' jiñi su'beño'b cha'añ mi icha' yälo'b chuki tyi iña'tyäyo'b cha'añ jiñi ts'itya' tyañ.

30 minutos

La' lak pejkañ _____

- ◆ ¿Chuki tyi la' ch'ämbe isujm tyi jiñi ts'itya' ty'añ ta'ixbä laj k'ele?
- ◆ ¿Chuki mi lak ñoj mulañ tyi lak lumal baki ch'oyoloñla?
- ◆ ¿Chuki k'extyäyemix icha'añ lak lumal baki chumuloñla?
- ◆ ¿Chuki tyi aläk'äl antyak wä' baki chumuloñla?

Komo pejkañ awik'otyo'b jiñi xkäñjuño'b ili k'ajtyibaltyak ambä tyi chañ yik'oty mi asu'beño' iyäl chuki tyi iña'tyäyo'b.

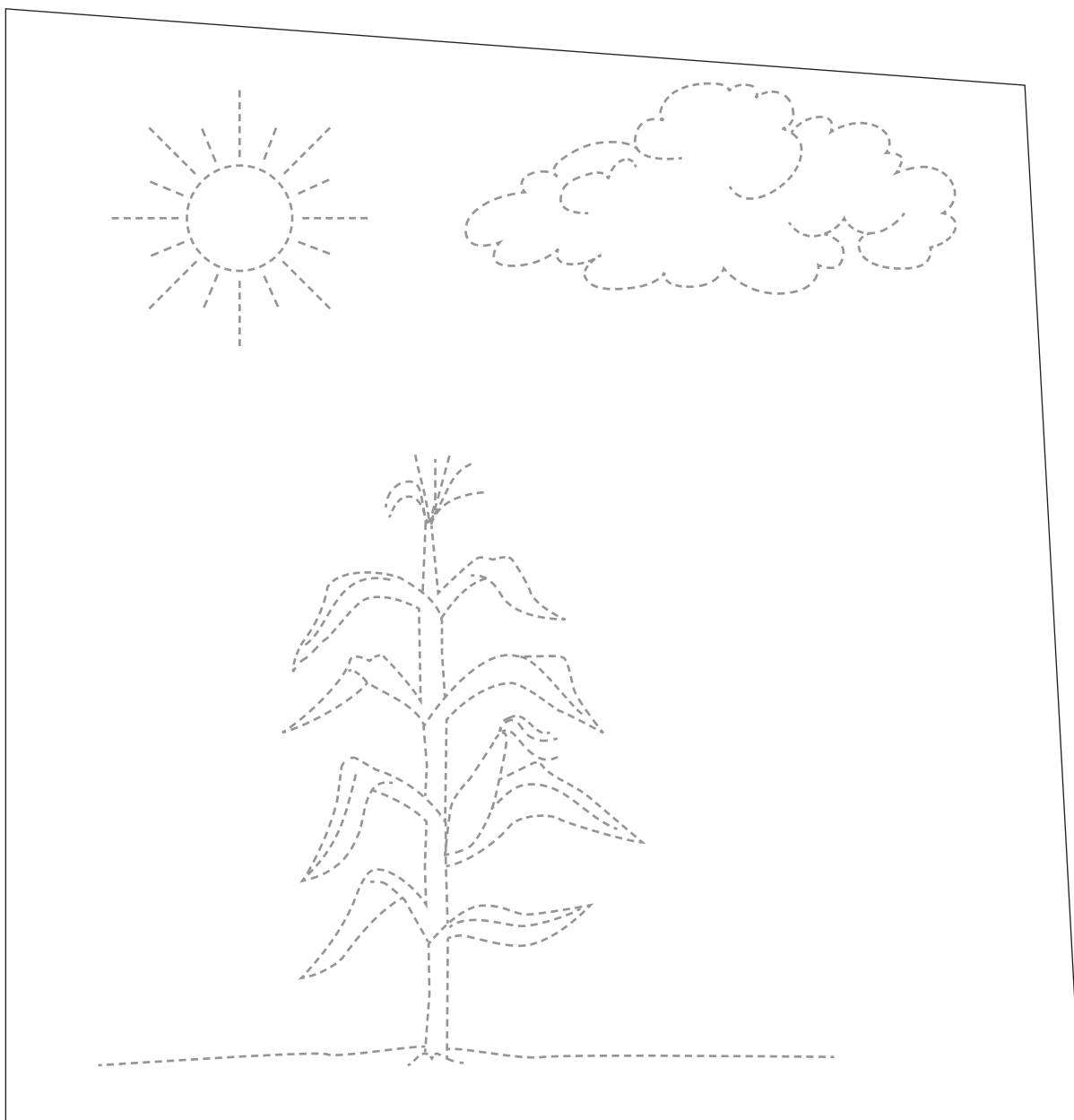
30 minutos

La' lak boñ _____

Muk'bä ikajel la' mel tyi la' wotyoty

20

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi its'äkyisaño'b yik'oty la' iboño'b tyi jujump'ej jiñi ejtyalältyak.

10 minutos

bats'

jalaw

i'b

kok

tya'jol

baj

mijts'ity

ja'ats'i'

tyow

Su'beño'b jiñi xkañjuñ cha'añ tyi jujump'ej mi ikajel iña'tyaño'b jiñi ejtyalältyak ya'bä tsolol tyi chañ, yik'oty la' iyälbeño'b jiñi ik'aba'.

Yults'ijbuñ _____

22

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi iyults'ijbuño'b ejtyalältyak
jiñich yomo'bä imel ba' chumulo'b.

10 minutos

Lak sety'la _____

alaxax

ich

alas

ojbal

ik'

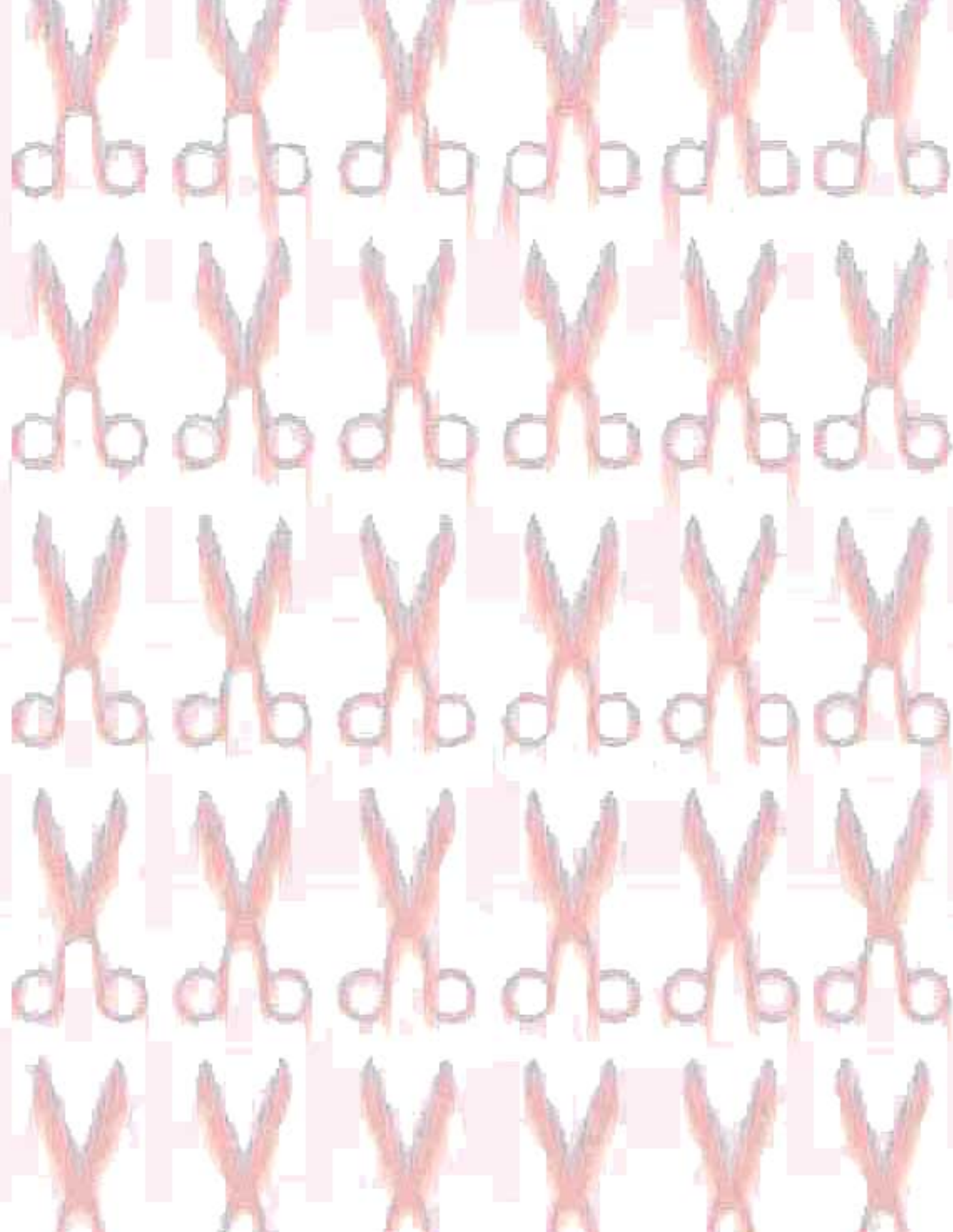
ojmos

a	x	i	l
j	a	k'	a
o	l	i	s
b	o	x	a
a	s	o	j
m	a	l	ch

23

Su'beño' b jiñi xkäñjuño' b cha'añ mi isety'o' b jujump'ej ba'añ jiñi retrajtyak, ya'i mi ityäk'ilaño' b cha'añ mi imelo' b jiñi ty'añtyak añbä tyi chan.

30 minutos

Lak sety'la _____

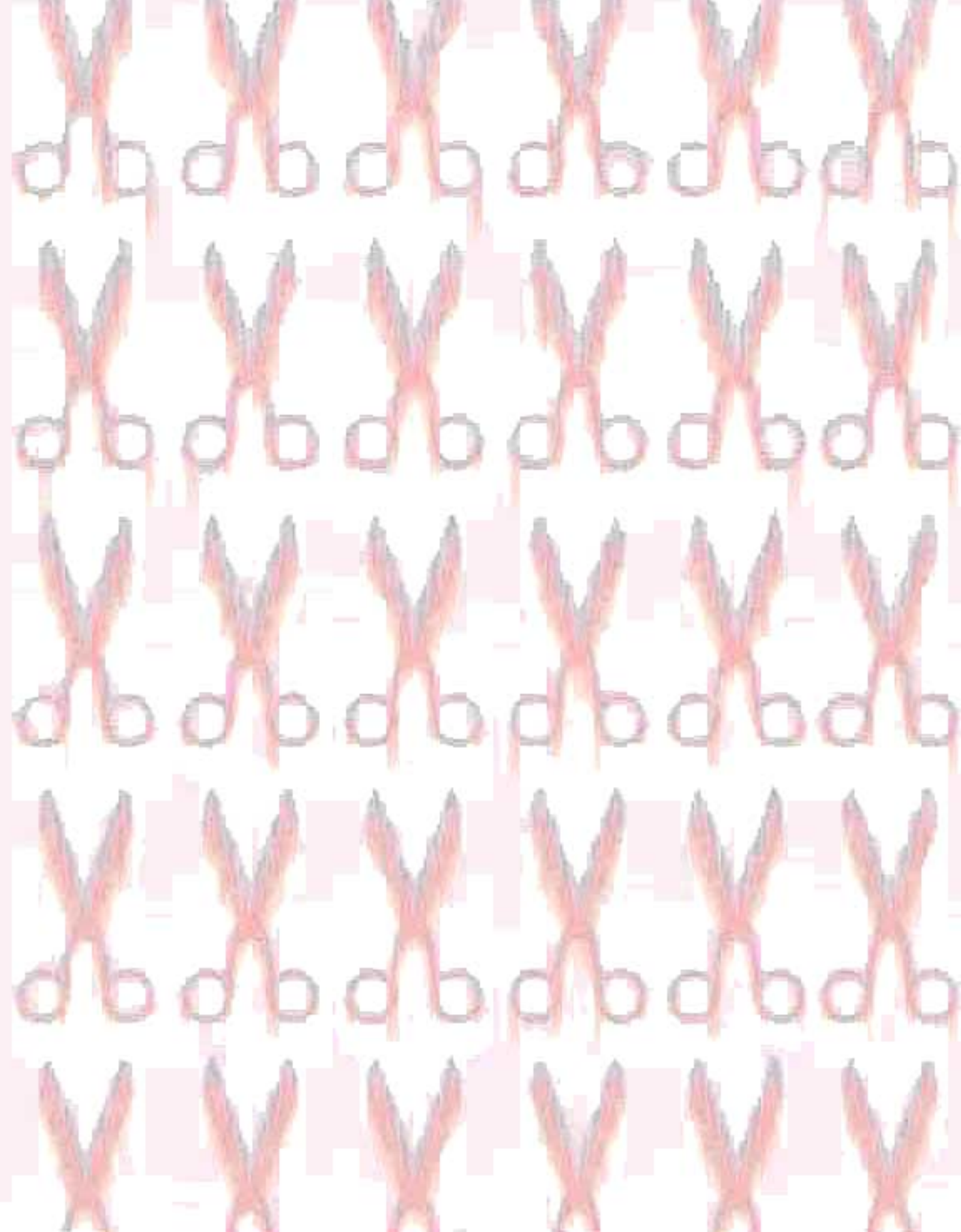

a	l	ch'	o
j	k	i	k'
b	o	j	i
i	a	x	s
m	x	o	a

25

Su'beño' b jiñi xkäñjuño' b cha' añ mi isety' o' b jujump' ej ba' añ jiñi retrajtyak, iya' i mi iña' tyaño' b chuki tyi retraj chonkol ik' elo' b.

25 minutos

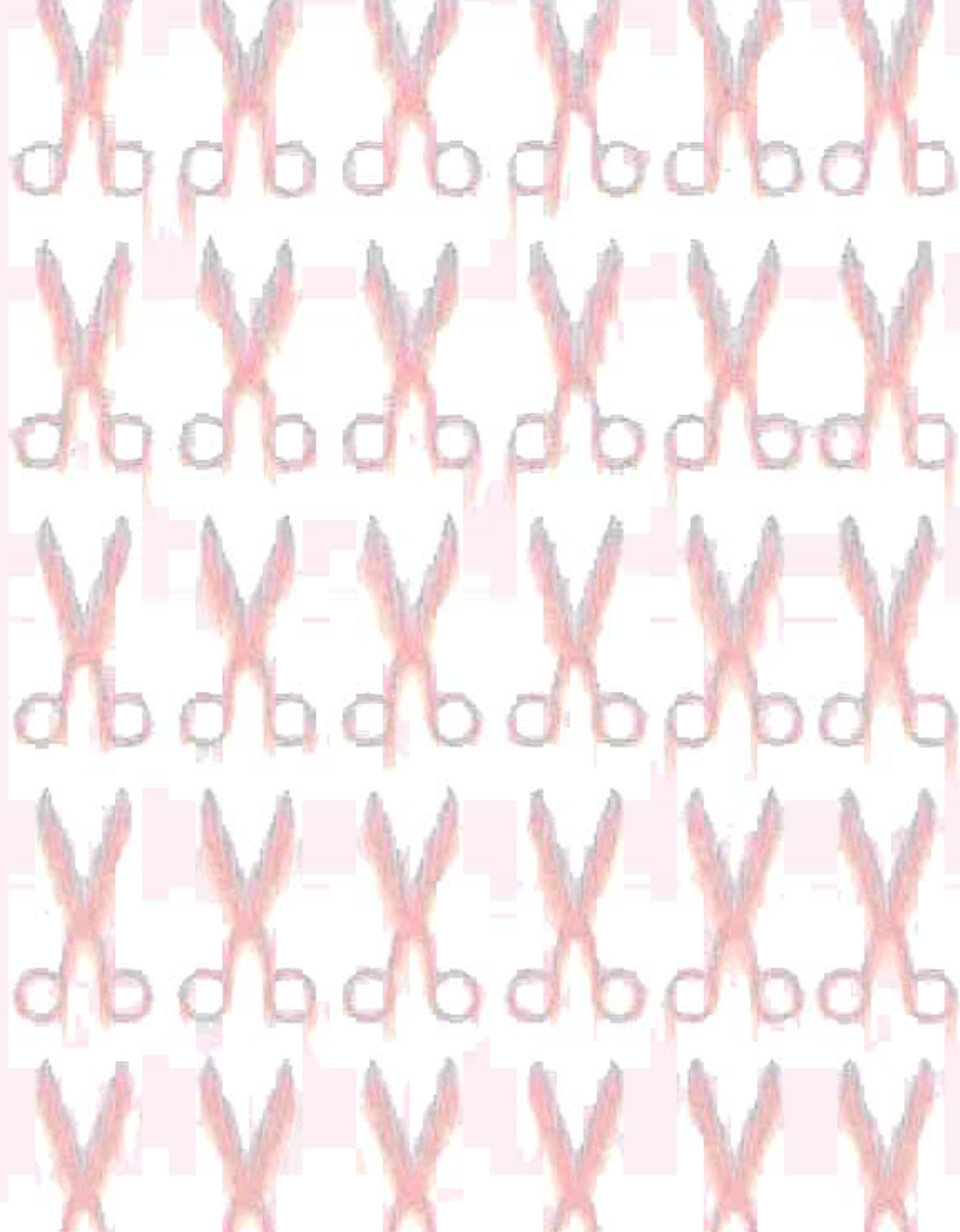

otyoty	ch'ajañ	loj	alo'b
k'oj	i'b	kom	jam
ich	jaj	ojtyañ	bok
sip	waj	ajkal	ik'ix
bats'	ok'ol	xipil	mal

Su'beño'b jiñä xkäñjuño'b cha'añ mi sety'o'b jujump'ej ba'añ jiñi ty'añtyak iya'i mi iña'tyaño'b jiñi bokal a-i-o tyi imali jiñi ty'añtyak.

10 minutos

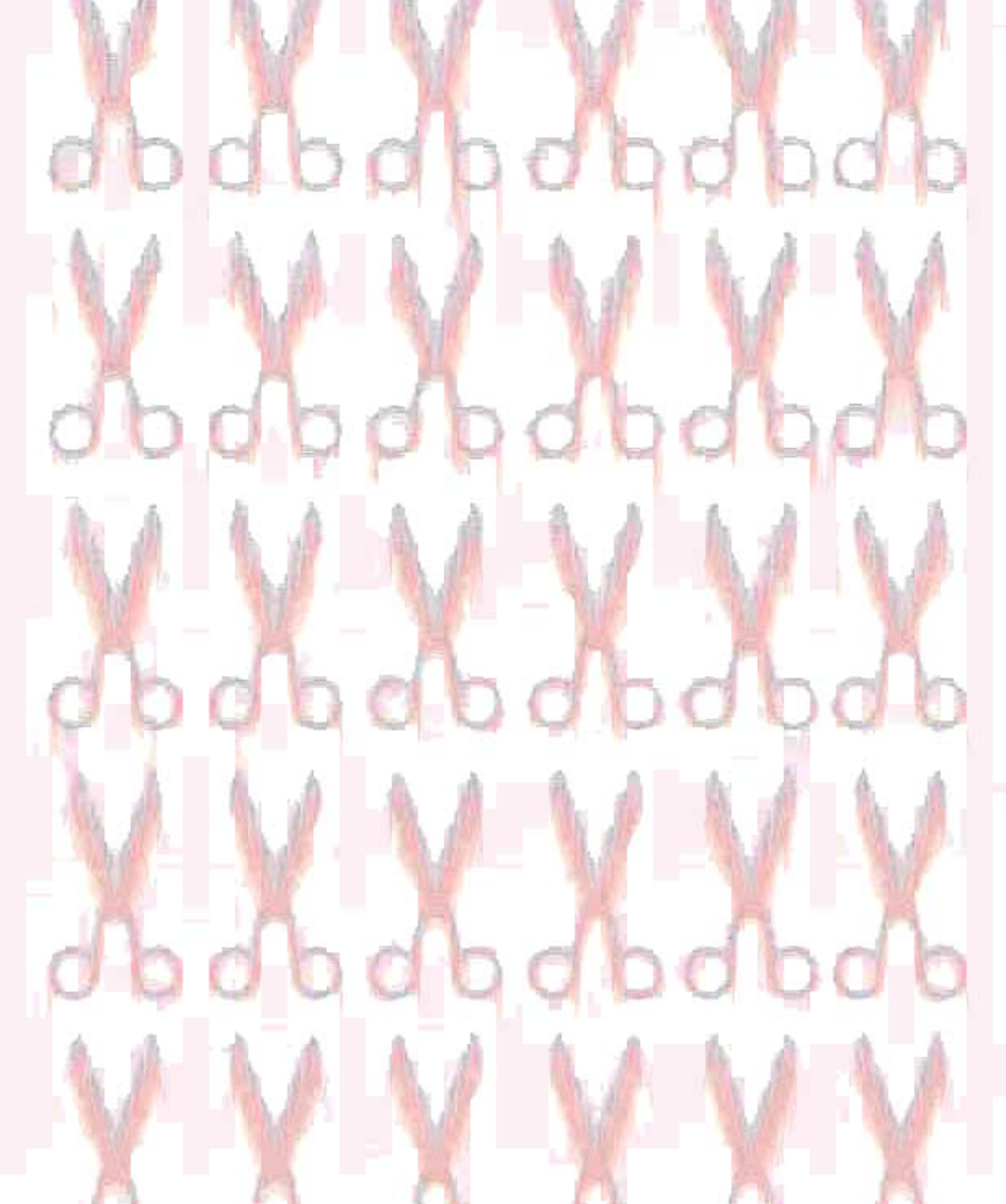
Lak sety'la _____

a	b	ch	ch'
e	i	j	k
k'	l	m	n
ñ	o	p	p'
r	s	t	ts
ts'	ty	ty'	u
w	x	y	ä
,			

Päsbeño'b jiñi xkänjuño'b chutybä retrajtyak tyi tsolts'ijb ch'ol yik'oty ma' su'beño'b cha'añ mi isety'o'b jiñi retrajtyak imi ityäk'ilaño'b cha'añ mi imelo'b ty'añtyak.

10 minutos

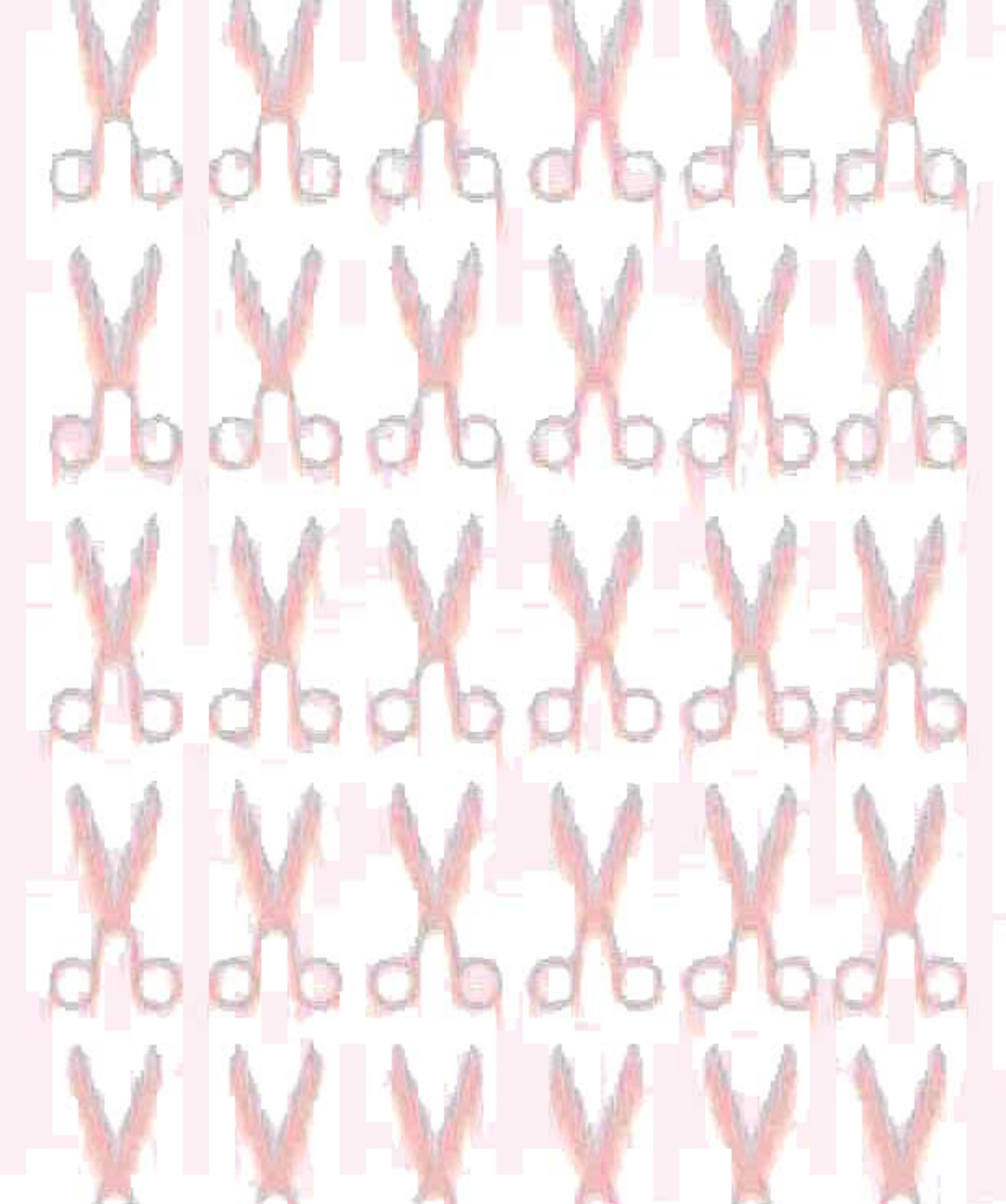

A	B	Ch	Ch'
E	I	J	K
K'	L	M	N
Ñ	O	P	P'
R	S	T	Ts
Ts'	Ty	Ty'	U
W	X	Y	Ä
,			

Päsbeño'b jiñi xkäñjuño'b kolembä retrajtyak tyi tsolts'ijb ch'ol yik'oty ma' su'beño'b cha'añ mi isety'o'b jiñi retrajtyak imi ityäk'ilaño'b cha'añ mi imelo'b ty'añtyak.

10 minutos

Tyäk'ä yik'oty jump'ej raya

jo'ox

ja'as

33

ts'i'

ts'ijn

ixim

Su'beñob jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ityäk'o'b yik'oty jump'ej raya jiñi ejtyalältyak yik'oty jiñi ty'añtyak chäch bajche' añ isujmlel.

10 minutos

Lak cha'leñla ty'añ _____

Cha'p'ajl ty'añ 2

Ikäñityäñtyel jiñi lak lum

34

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ik'elo'b jiñi ejtyalältyak yik'oty la' ichajpaño' chuki mi iña'tyaño'b.

15 minutos

Lak cha'lenla ts'ijb _____

Ikäñityañtyel jiñi lak lum

35

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b ik'aba' jiñi ts'itya' ty'añ: **ikäñityañtyel jiñi lak lum**, k'ajtyibeño'b mimi iña'tyaño'b chuki mi ikaje ik'elo'b tyi ili cha'p'ajl ty'añ, ima' ts'ijbuñ tyi pisaroñ chuki mi isu'beñetyo'b yik'oty mi asu'beño'b ke mi iñop its'ijbuño'b ba'añ jälts'ijbubibä raya añbä tyi chañ jiñi chuki mi ats'ijbuñ.

10 minutos

¿Jiñi chuki la kujil?

- ◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i tyi ejtyaläl?
- ◆ ¿Chuki mi awäl, mi ikajel iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?

Ikäñityäñtyel jiñi lak lum

Cha'añ mi lak weñ käñityañ jiñi lak lum baki mi lak **päk'** pejtyelel chuki la kom, ma'ix yom mi lak **pulbeñ** ik'u' lak chobal kome muk'ix ip'ojlel tsuku pimeltyak che' bajche' jiñi jam, lem, xchili'b, suju'b, xch'ajkälel, yik'oty lekojtyakbä ch'ix. Iche' je'el chonkolix ijilel jiñi pimeltyak mu'bä ik'uxtyäl che' bajche' axäñtye', tsuy, yik'oty ch'ajuk'.

Añ ojlo' b jiñi lak pi' älo' b mi ikäñityaño' b **ilum**, cha' añ ma' añ mi ijlel ip' ätyälel, mi yälo' b jiñi xñoxo' b ke mach k' ämbil jiñi ts' äka **matye'el** mu' bi iyäsiñ lak lum, jiñäch isujmlel cha' añ ma' añ mi ik' äño' b wajali.

Su'bula ili k'ajtyibaltyak:

- ◆ ¿Chuki ik'aba' ili ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki yom iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki ik'aba' jiñi pimel mu'bä ik'uxtyäl ichonkolixbä ijlel?
- ◆ ¿Chuki mi ip'ojlel tyi choel che' mi ipulo' b?
- ◆ ¿Chuki mi ijlel icha' añ jiñi lak lum che' mi laj k' äñben ts'ak?

Pejkabeño' b xkäñjuño' b jiñi k'ajtyibaltyak tsololbä tyi chañ, ya' i ak'eñ ichajpaño' b jiñi ts'itya' ty'añ, iya' i mi apejkabeño' b tyi käläx yik'oty tyi xuk'ul jiñi ts'itya' ty'añ, mi icha' yälo' b jiñi chuki mi apejkañ yik'oty mi ik'elo' b jiñi ty' añtyak añbä yambä its'ijbal. Iwi'ilix mi amel jiñi k'ajtyibaltyak añbä tyi yujtyi'bal jiñi ts'itya' ty'añ.

20 minutos

Ty'añtyak yik'otybä: e - u - ä

- ◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i, tyi ejtyalältyak?

päk'

pulbeñ

ilum

matye'el

La' lak pejkañ ili k'ajtyibaltyak:

- ◆ ¿Bajche' mi laj kãñityañ lak lum baki chumuloñla?

Pejkabeño'b xkãñjuño'b jiñi k'ajtyibal añbä tyi chañ yik'oty jujump'ej jiñi ty'añtyak ñukbä ik'äjñi'bal, ya'i mi acha' pejkañ jiñi ty'añ awik'otyo'b. Su'beño'b cha'añ mi ikãño'b jiñi retrajtyak boñolbä tyi yambä its'ijbal. Tyi iyujtyi'bal mele jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi eñtyäl yik'oty k'ajtyibeñ yañbä xkãñjuño'b cha'añ mi' cha'leño'b ty'añ, cha'añ bajche' tyi ijak'äyo'b ipi'älo'b.

20 minutos

Lak cha'leñla ty'añ

- ◆ Lak lum baki mi lak **päk'** pejtyelel chuki la kom.
- ◆ Ma'ix yom mi lak **pulbeñ** ik'u' lak chobal.
- ◆ Jiñi lak pi'älo'b mi ikäñityaño'b **illum**.
- ◆ Mi yälo'b jiñi xñoxo'b ke mach k'ämbil jiñi ts'äka **matye'el**.

Komo pejkañ awik'otyo'b xkäñjuño'b jiñi xujty'il ty'añtyak, ya'i ma' k'ajtyibeño'b chuki tyi iña'tyäyo'b ixik'iyob iyäl. Ya'i mi ikajel ikäño'b jiñi retrajtyak añbä yambä its'ijbal.

Lak cha'leñla ty'añ _____

Ña'tyäyemixbä acha'añ...

- ◆ Jiñi kyujmel chonkol ipäk' ch'ujm.
- ◆ Jiñi kermañu mi' weñ pulbeñ iyotyoty aläk'ältyak.
- ◆ Weñ ilekax jiñi lum baki chumuloñ.
- ◆ Ila tyi klum ka'bäl ibä matye'el.

40

Pejkañ tyi xuk'ul yik'oty tyi käläx jujump'ej jiñi xujty'il ty'añtyak ik'ajtyibeño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi icha' pejkaño'b imi ichajpaño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ya'i mi alu' tyempañ jiñi ta'bä lu' ñik'i ajli, imi awäl jiñi ta'ixbä chajpäñtyi. Mu'bä kejel imelo'b jiñi xkäñjuño'b jujuñtyiki mi imelo'b.

10 minutos

suju'b

ch'ajkälel

ch'ajuk'

axäñtye

tsuy**lem**

Pejkañ jiñi ty' ańtyak ańbä tyi chañ, k' ajtyibeno' b jiñi xkänjuño' b ke mi ikäño' b retrajtyak yambäjbä itsijbal. Ya'i komo pejkañ awik' otyo' b tyi ik' aba' jiñi bokaltyak isu' beño' b ke mi ijälts' ijbuño' b iyejtyal.

15 minutos

Ich'ujbintyel jiñi weñbä ty'añ

Tyi lumaleltyak ba' chumulo'b lak piälo'b añ wenbä ty'añtyak yoñbä mi lak ch'ujbin, cha'añ ma'añ mik tyä'lañ tyä'läbeñtyak lak bāj chuki añ lak cha'añ, chä'äch bajche' jump'ej lumal yik'oty yañtyako'bä ma'añ mi' tyä'läbeño'b ibäj ichu'bä añtyak icha'añob. Che' bajche' ili mej mi käle' klumal ik'aba'bä käktye'pa, wä'i jujuñtyikil lak pi'älo'b mi' pul itsuku chu'bä añtyak ya'i tyi ilum; yik'oty je'e ma'añ majchki mej iñik'i chok tyi ba'ikachbä lum jiñi tsuku chä'bäyestyak, yik'oty mach mej mi' porya tsejpel tye'tyak machki ña'tyäbil icha'añ iyum.

Ixku jiñi lak pi'älo'b chumulo'bä tyi ilumal ik'aba'bä beñustyaño karansa, ma'añ mi ichoko'b itsukulel pamil tyi ityi'tyi'tyak lum yik'oty ma'añ mi iñik'i choko' tyi ja'tyak, mi ilaja kãñityabeño'b ibäj ilum cha'añ ma'añ itsukulel pamil, yik'oty jiñi machbä ilum ba' mi iñik'i chok, mi ichujkel cha'añ ma'añ tyi ich'ujbi jiñi weñbä ty'añ mu'bä yäjle wä' tyi lak lumal.

Pejkañ tyi käläx yik'oty tyi xuk'ul jiñi ts'itya' ty'añ, imi la' cha' komo pejkañ awik'oty xkãñjuño'b, che' jiñi su'beño'b cha'añ mi icha' yälo'b chuki tyi iña'tyäyo'b cha'añ jiñi ts'itya' tyañ.

30 minutos

La' lak pejkañ _____

- ◆ ¿Chuki tyi la' ch'ämbe isujm tyi jiñi ts'itya' ty'añ ta'ixbä laj k'ele?
- ◆ ¿Bajche' yom mi laj käñityañ lak lum baki chumuloñla?
- ◆ ¿Chuki tyi tsukulel pamil weñ añ wä' baki chumuloñla?
- ◆ ¿Chuki tyi weñlel mi lak tyaj che' mi' weñ käñityañ lak lum baki chumuloñla?

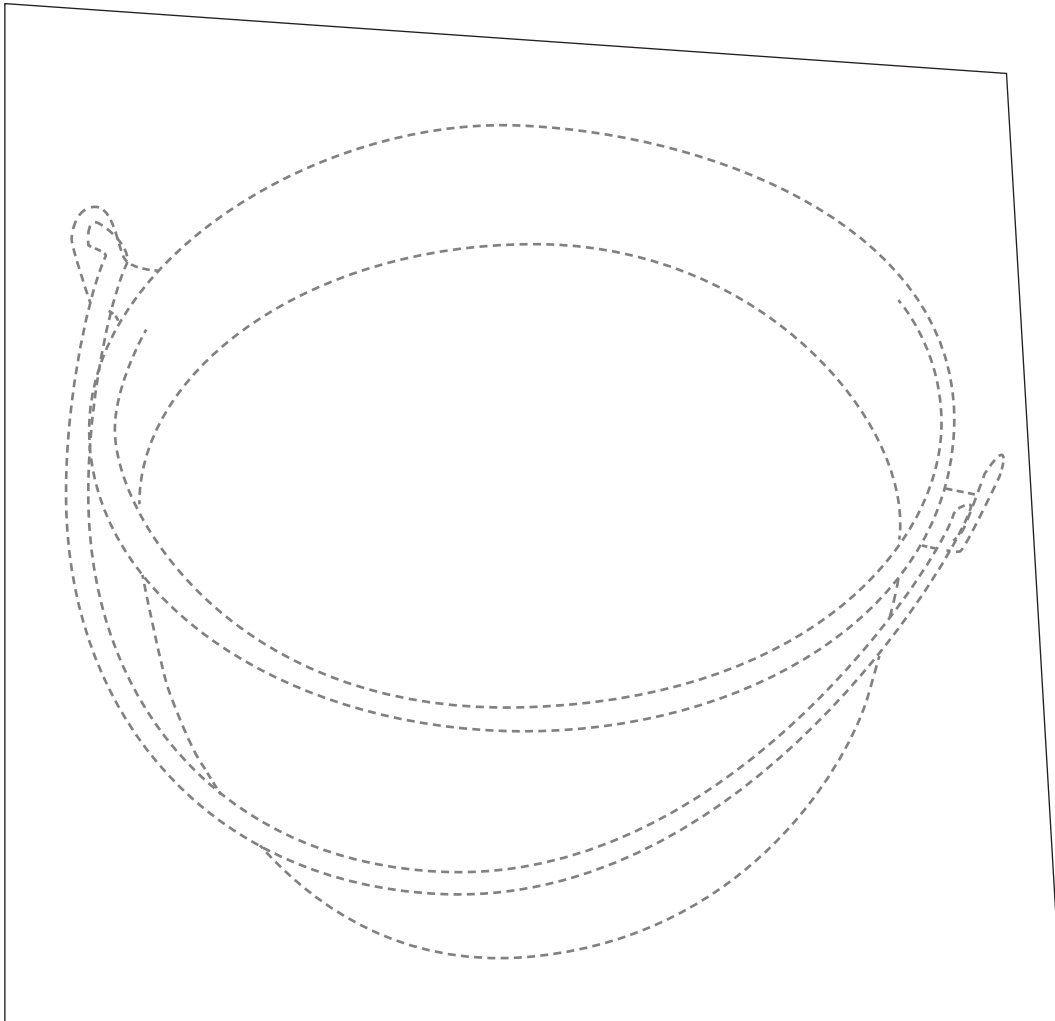
Komo pejkañ awik'otyo'b jiñi xkäñjuño'b ili k'ajtyibaltyak ambä tyi chañ yik'oty mi asu'beño' iyäl chuki tyi iña'tyäyo'b.

30 minutos

La' lak boñ_____

Muk'bä ikajel la' mel, tyi la' wotyoty

45

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi its'äkyisaño'b yik'oty la' iboño'b jiñi ejtyaläl.

10 minutos

u

ul

uch

uch'

e

ek'

ejäl

ejmech

ä

älas

aläl

äläk'äl

Su'beñob jiñi xkäñjuñob cha'añ mi ik'elob jiñi ejtyalältyak che' jiñi la' iyälbeño'b ik'aba' tyi jujump'ej yik'oty je'el la' ik'äño'b jiñi bokaltyak e- u- ä iya'i mi iboño'b tyi jujump'ej.

10 minutos

a e i o u ä

Su'beñob jiñi xkäñjuñob cha'añ mi ikäño'b yik'oty mi icha' yälbeñob ik'aba' tyi jujump'ej jiñi bokaltyak. Ya'i mi acha' xik'o'b isu'beñetyo'b ik'aba'tyak jiñi bokal mach che' bajche'ix tsolo.

15 minutos

Laj käne' lak boñ _____

aläl
ixim

ajlum
i'b

ajiñ
ojbal

äli'bäl
ujäl

e'tyel
ul

↓ a	l	↓ ä	l	↓ e
j	→ u	l	e	'
→ i	x	i	m	ty
ñ	→ i	'	b	e
→ o	j	b	a	l
→ u	j	ä	l	u
→ a	j	l	u	m

48

Su'beñob jiñi xkäñjuñob cha'añ mi isäklaño'b jiñi ty'añtyak ya'bä tsolol tyi chañ, ak'eñ isäklaño'b ya'ba'añ tyuch'oñi'b joyñup'ulbä, imi iboño'b jiñi bokaltyak.

15 minutos

La' lak sety' _____

49

al	aläl	alaxax	ajkum	axux
ejmech	ejmel	echem	ekel	e'tyel
ich	ik'ix	ich'iñtye'	ixim	ixik
ok'ol	o'bes	otyoty	ojmos	ojol
usum	uk'el	ujchi'	uch	uch'
älak'äl	äli'bäl	älasäl	äskuñäl	äch'äkñäyel

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi' sety'o'b jiñi ty'añtyak ya'bä nup'ultyak tyi chañ yik'oty je'el mi ikajel ikäño'b jiñi bokaltyak ya'bä añ tyi ipaty, imi ilajiño'b yik'oty jiñi ityejchi'baltyak ty'añ.

10 minutos

La' lak sety' _____

50

a

a

a

a

a

e

e

e

e

e

i

i

i

i

i

o

o

o

o

o

u

u

u

u

u

ä

ä

ä

ä

ä

Lak ts'ijbuñlaj _____

Jk'aba' jiñäch: _____

Chumuloñ tyi: _____

Illumalel: _____

Pejkabeño' b xkäñjuño' b jiñi k'ajtyibaltyak ima' ts'ijbubeño' b tyi pisaroñ chuki mi ijak'beñetyo' b yik'oty ma' su'beño' b cha'añ mi its'ijbuño' b tyi jälälbä raya añbä tyi chañ ijak'balo'bä tyi jujuñtyiki.

25 minutos

Säpä a raya

Jiñi alaxax

Weñ paj
Weñ ch'oktyoj
Weñ tsaj

52

Jiñi xch'ok

Chonkol tyi misujel
Chonkol tyi tronel
Chonkol imoty
tsukulel mal

Jiñi wiñik

Chonkol tyi ts'ij si'
Chonkol tyi kuch si'
Chonkol tyi läts si'

53

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ilajiño'b yik'oty juñts'ijty jälälbä raya jujump'ej jiñi ty'añtyak ba' mi ilaja tyajo'b isujmilel, ima' komo pejkañ awik'otyo'b tyi pejtyelel jiñi ts'itya xujty'il ty'añ.

25 minutos

Cha'chajp ty'añ 2

Juñtyemeloñla tyi lak lumal

Baki komla k'otyel:

Muk'ki ikäño' b ibäl ili cha'chajp ty'añ
jiñi xkäñjuño' b mejlo'ix:

- ◆ Ikäñ jiñi itye' eltyak lak ts'ijb mu'bä
ik'äjñel tyi jujump'ej ty'añtyak.
- ◆ Ikäñob ty'añtyak yik'oty cha'añ mi
its'äkyisañob.
- ◆ Iyälo' b tyi jujump'ej ili ts'itya' ty'añ
añbä ila tyi jiñi jujump'ajl ty'añtyak.
- ◆ Ipejkañ ili ts'itya' ty'añtyak, imi ikeje
isu'bo' chuki tyi iña'tyäyo' yik'oty mi
ikejel its'ijbuño' b ik'aba' yik'oty ijol
ik'aba'o'b.

Alas käñ juñ

- ◆ Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ityempaño'b ibäj tyi cha'cha'tyikil, ik'ajtyibeño'b:
- ◆ ¿Chuki jiñi mu'bä ilu' ñiki k'uxtyäl ila tyi la' lumal?. Ili k'ajtyibal ts'itya'jach mi yälbeño'b ijak'bal.
- ◆ Ya'i mi atyempañ chäñtyikil xkäñjuño', tyi cha'cha'tyikil cha'añ mi isu'beño'b ipi'älo'b chuki tyi ijak'äyo'.
- ◆ Tyi yujtyi'balix, mi acha'leñ ty'añ cha'añ chukoch yom mi laj k'ux jiñi ta'bä ilu' yäläyo'b xkäñjuño'b.

Mu'bä lak weñ k'ux

Su'beño' b jiñi xkäñjuño' b ik'aba' jiñi ts'itya' ty'añ: **Mu'bä lak weñ k'ux**, k'ajtyibeño' b mimi iña'tyaño' b chuki mi ikeje ik'elo' b tyi ili jump'ajl ty'añ, ima' ts'ijbuñ tyi pisaroñ chuki mi isu'beñetyo' b yik'oty mi asu'beño' b ke mi iñop its'ijbuño' b ba'añ jälts'ijbubibä raya añbä tyi chañ jiñi chuki mi ats'ibuñ.

10 minutos

Jump'ajl ty'añ 1

Mu'bä lak weñ k'ux

58

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ik'elo'b jiñi ejtyalältyak
yik'oty la' ichajpaño' chuki mi iña'tyaño'b.

15 minutos

¿Jiñi chuki la kujil?

- ◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i tyi ejtyaläl?
- ◆ ¿Chuki mi awäl, mi ikajel iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?

Mu'bä lak weñ k'ux

Jiñi lak pi'älob wä' tyi klumal jolja' ka'bäl chuki mu'bä ilu' ñik'i k'uxo', jiñäch li iwuty tye'ak'tyak yik'oty we'eltyak: jiñi wuty tye'ak'tyak jiñäch bajche' li **ja'as**, chi', ch'ijch'ujm, koya', ich, chapäy, alaxax, xmantarina, lima, limoñ, manko, wayja'as, xk'ä'tsats, koko, yik'oty je'e, ts'ijn, ajkum, poko'b, yame, yik'oty pimeltyak bajche' ch'ajuk', xñi'uk', ek', xkulix, momoñ, bu'ul, ixim, ch'ujm, repoyo, xkulañtya, xwerux, perijil,

x-ichtyo'pimel yikoty araweno; che' mi la käl we'el añ la kälak'tyakbä che' bajche', chityam ambä **lew** tyi ipaty, muty, ak'ach, pech, yik'oty wakax jiñi bälmatye'elbä, jiñäch bajche' **me'**, xty'ul, jalaw, ujchi', matye'chityam, uch, x baj, ts'u'ts'u', lxku ili **bälmatye'el** mach pejtyel k'iñ mi ik'uxtyäl.

Su'bula ili k'ajtyibaltyak:

- ◆ ¿Chuki ik'aba' ili ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki yom iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki ik'aba' jiñi pimel mu'bä ik'uxo'b?
- ◆ ¿Chuki tyi wuty tye'ak'tyak añ tyi joljja?
- ◆ ¿Chuki ik'aba' jiñi bämattyel mu'bä ik'uxtyältyak?

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibaltyak tsololbä tyi chañ, ya'i ak'eñ ichajpaño'b jiñi ts'itya' ty'añ, iya'i mi apejkabeño'b tyi käläx yik'oty tyi xuk'ul jiñi ts'itya' ty'añ, mi icha' yälo'b jiñi chuki mi apejkañ yik'oty mi ik'elo'b jiñi ty'añtyak añbä yambä its'ijbal. Iwi'ilix mi amel jiñi k'ajtyi baltyak añbä tyi yujtyi'bal jiñi ts'itya' ty'añ.

20 minutos

Ty'añtyak yik'otybä: l - ' - j

◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i, tyi ejtyalältyak?

ja'as

lew

me'

bälmatye'el

La' lak pejkañ ili k'ajtyibaltyak:

- ◆ ¿Bakibä jiñi bälñäk'äl mu'bä iweñ k'uxtyäl ila tyi lak lumal?

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibal añbä tyi chañ yik'oty jujump'ej jiñi ty'añtyak ñukbä ik'äjñi'bal, ya'i mi acha' pejkañ jiñi ty'añ awik'otyo'b. Su'beño'b cha'añ mi ikäño'b jiñi retrajtyak boñolbä tyi yambä its'ijbal. Tyi iyujtyi'bal mele jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi eñtyäl yik'oty k'ajtyibeñ yañbä xkäñjuño'b cha'añ mi' cha'leño'b ty'añ, cha'añ bajche' tyi ijak'äyo'b ipi'älo'b.

- ◆ Jiñi wuty tye' ak'tyak jiñäch bajche' li **ja'as**.
- ◆ Añ la kälaktyakbä che' bajche' chityam ambä **lew** tyi ipaty.
- ◆ Jiñi bälmatye'elbä, jiñäch bajche' **me'**.
- ◆ Jiñi **bälmatye'el** mach pejtyel k'iñ mi ik'uxtyäl.

Komo pejkañ awik'otyo'b xkäñjuño'b jiñi xujty'il ty'añtyak, ya'i ma' k'ajtyibeño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ixik'iyob iyäl. Ya'i mi ikeje ikäño'b jiñi retrajtyak añbä yambä its'ijbal.

Ña'tyäyemixbä acha'añ...

- ◆ Jiñi xjonas ta' majli tyi kuch ja'as.
- ◆ Jiñi kichañ mi iweñ mulan majle tyi xäñtye'el cha'añ mi its'äñsañ bälmatye'el.
- ◆ Jiñi ña'al chonkol tyi tyuk' ñi'uk', cha'añ mi ich'il yik'oty lew.
- ◆ Jiñi xwañ mi iweñ mulañ ipächile me'.

Pejkañ tyi xuk'ul yik'oty tyi käläx jujump'ej jiñi xujty'il ty'añtyak ik'ajtyibeño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi icha' pejkaño'b imi ichajpaño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ya'i mi alu' tyempañ jiñi ta'bä lu' ñik'i ajli, imi awäl jiñi ta'ixbä chajpäñtyi. Mu'bä kejel imelo'b jiñi xkäñjuño'b jujuñtyiki mi imelo'b.

Iyuch'el Klumal

Muk'bä iñoj k'uxtyäl wä' tyi klumal, jiñäch jiñi bu'ul imach junlajal mi ich'äxo'b, ñaxañ supjach imi yotsäbeño' ko'säjm, ch'ijch'um, ch'ok ch'ujm, xñi'uk' yik'oty xmomoñ. Ixku che' mi yotsäbeño' lew mi' weñ ch'äm isumuklel, kome mi yotsäbeño' xperijil, xkulañtya, xwerux, yik'oty paty chityam, jiñäch yujilo'b lak pi'älo'b bajche' mi ich'äxo'. Che' tyäk'añtyo muk' mi yotsäbeñtyel ats'am, ta'ixki tyäk'ä mi ik'uxtyäl yik'oty waj, kajpej yik'oty sa'.

Yambä uch'el mu'bä iweñ mejlel, jiñäch li we' eltyak tyi kalto, ijuñlajal mi ilu' melo'tyak, mi yotsäbeño' ats'am, xperijil, xkulañtya, kamotiyo, ch'ijch'ujm, ts'ijñ, ko'säjm, repoyo yik'oty xwerux. Jiñi we' eltyak muk'bä ik'uxtyäl jiñäch li chityam, muty, ajtso', pech, yik'oty wakax; che' ta'ix tyäk'ä muk'ix ik'uxtyäl yik'otyak kajpej, waj, arus, ik'utyu' ich.

Pejkañ tyi kälax yik'oty tyi xuk'ul jiñi ts'itya' ty'añ, imi la' cha' komo pejkañ awik'oty xkäñjuño'b, che' jiñi su'beño'b cha'añ mi icha' yälo'b chuki tyi iña'tyäyo'b cha'añ jiñi ts'itya' tyañ.

30 minutos

La' lak pejkañ

- ◆ ¿Chuki tyi la' ch'ämbe isujm tyi jiñi ts'itya' ty'añ ta'ixbä laj k'ele?
- ◆ ¿Bajche' yom mi la' käñtyañ jiñi ibäl lak näk'?
- ◆ ¿Chuki wokolel mej ityajoñlaj che' mach weñ mi lak we'sañ lakbä?
- ◆ ¿Chuki yom mi laj k'uxtyak cha'añ mi lak weñ k'ok'añ?

Komo pejkañ awik'otyo'b jiñi xkäñjuño'b ili k'ajtyibaltyak ambä tyi chañ yik'oty mi asu'beño' iyäl chuki tyi iña'tyäyo'b.

Mi'chojñel ixim yik'oty bu'ul weñ ju'beñbä ityojol

67

- ◆ ¿Chuki chonkol isu'b jiñi xujty'il ty'añ ya'bä ts'ijbubil tyi chañ?
- ◆ ¿Chuki jiñi chonkolbä ichojñel ju'beñbä ityojol?

Su'beño'b jiñi xkäñjuno'b cha'añ mi ipejkañlo' jiñi xujty'il ty'añ ya'bä añ tyi chañ yik'oty je'e su'beño'b cha'añ mi ijak'o jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi iye'bal jiñi xujty'il ty'añ.

10 minutos

Ts'ijbuñlaj

68

Su'beño' b jiñi xkäñjuno' b cha' añ mi ik' elo' b jiñi ejtyalältyak iya' i kotyaño' b its'ijbuñ ya' ba' säpä l jiñi jälälbä ts'ijb, chuki yomo' b iñik' i al tyi ityojlel jiñi ejtyalältyak.

15 minutos

Iyuch'el klumal

Yambä uch'el mu'bä iweñ mejlel, jiñäch
li we'eltyak tyi kalto, ijuñlajal mi ilu'
melo'tyak, mi yotsäbeño' ats'am, xperijil,
xkulañtya, kamotiyo, ch'ijch'ujm, ts'ijñ,
ko'säjm, repoyo yik'oty xwerux.

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi icha' ts'ijbuño'b ya'ba'
jälts'ijbu'bil raya jiñi ts'itya' ty'añ ambä tyi chañ.

15 minutos

Ts'ijbuñ _____

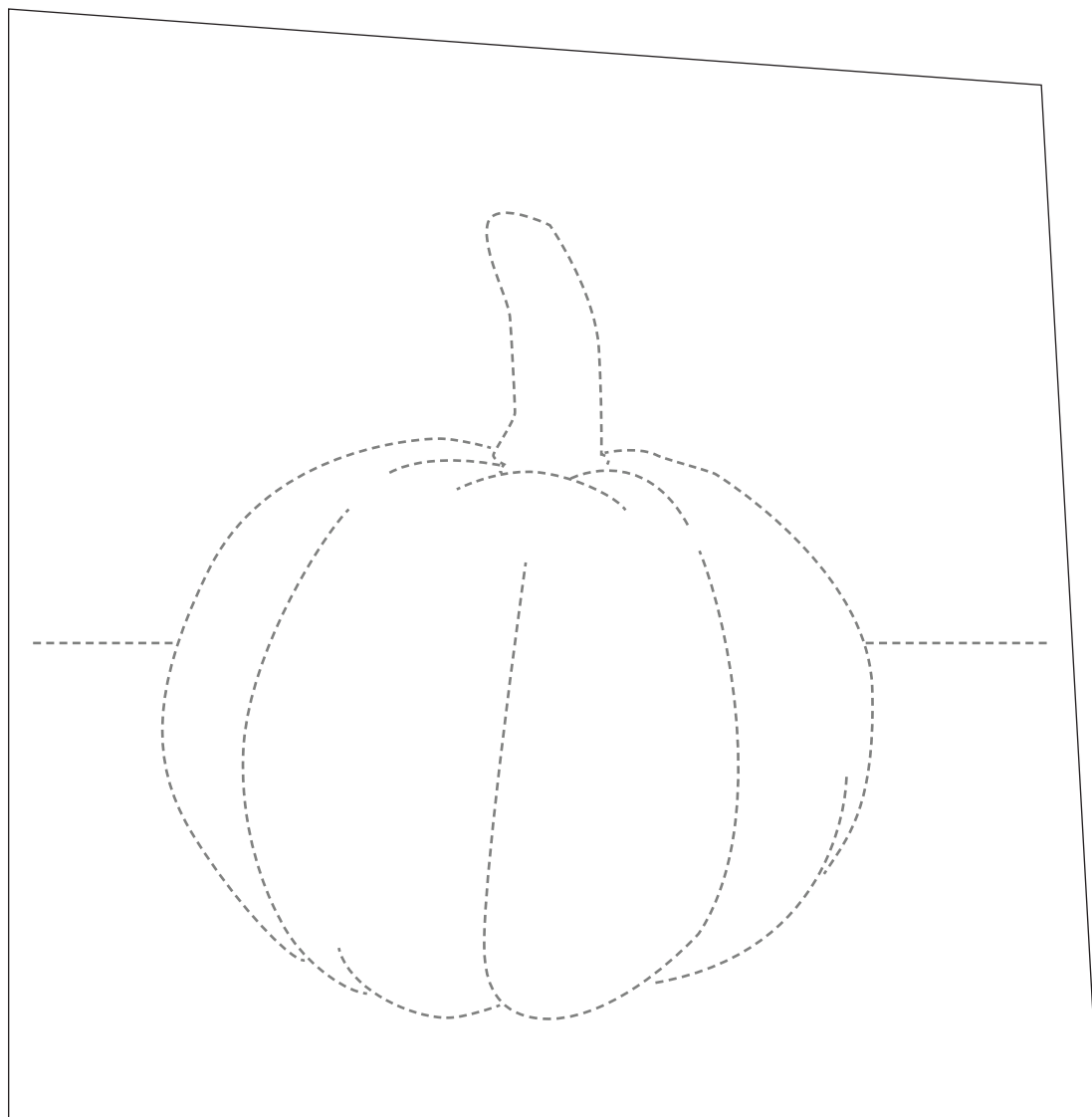
Su'beño' b xkäñjuño' b cha' añ mi its'jbuño' b ya' ba' säpäl yalo' jälälbä raya jiñi ty' ańtyak mu' bā its'ijbuńtyel yik' oty jiñi retrajtyak l, ', j chonkolbā ik' ejlel.

15 minutos

Muk'bä ikajel la' mel, tyi la' wotyoty

72

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi its'äkyisaño'b yik'oty la' iboño'b jiñi ejtyaläl.

10 minutos

l

ʼ

j

kulañtyaj

wayja'as

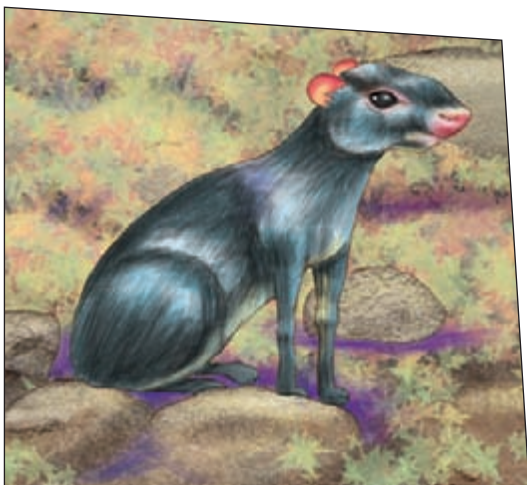
ch'ujm

kulix

ujchi'

ts'ijñ

Su'beño'b jiñi xkãñjuño'b cha'añ mi ik'elo'b jiñi ejtyalältyak ya'i mi isajkabeño'b ik'aba'tyi jujump'ej, ikotyaño'b cha'añ mi its'ijbuño'b tyi jälälbä raya chäch bajche' mi ityaj ijak'ol, k'ajtyisäbeño'b ke jiñi retrajtyak chonkolbä ik'elo'b jiñäch li: l- '- j.

10 minutos

lew
luty
lukbäl
lemba

_ew
_uty
ukbä
emba

koya'
jo'ox
i'b
me'

koya_
jo_ox
i_b
me_

jajch
pajch'
ja'as
jalaw

_a_ch
pa_ch'
_a'as
_a_aw

Su'beño' b jiñi xkäñjuño' b cha' añ mi its' äktyisaño' b jiñi ty' añtyak ya'bä tsolol tyi chañ, yik'oty ili retrajtyak l - ' - j ipejkañ tyi jujump'ej jiñi ty' añ.

10 minutos

Cha' ts'ijbuñ

lew

luty

lukbäl

lembal

koya'

jo'ox

i'b

me'

jajch

pajch'

ja'as

jalaw

76

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi icha' ts'ijbño'b tyi juñwel
ba'añ jälälbä raya jiñi ty'añtyak ambä tyi ts'ejtyäl, ya'i mi apejkañ
awik'otyo'b tyi jujump'ej.

10 minutos

- ◆ Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ joyñup'ul mi ibuchtyälo'b.
- ◆ Su'beñob jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ik'elo'b jiñi ejtyalältyak mu'bä ikajel ipäsbeñtyelo'b, ya'i mi asu'beño'b iyäl bajche' yila ipislel jiñi wiñik yik'oty x-ixik, i-ak'eñ ibe yälo'b bajche' yilal ipislel mu'bä ik'äño'b. che' bajche' jiñi x-ixiko'b mi ik'äño'b tyambä kaxlañ majtsäl yik'oty yañtyakbä.
- ◆ Tyi ipejtyele jiñi ta'ixbä lu' ajli mi acha' cha'añ ts'itya' ty'añ tyi jiñi ta'ixbä lu' ajli tyi xkäñjuño'b.

Che' Yila Kpislel

78

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b ik'aba' jiñi ts'itya' ty'añ: **Che' yila kpislel**, k'ajtyibeño'b mimi iña'tyaño'b chuki mi ikaje ik'elo'b tyi ili cha'p'ajl ty'añ, ima' ts'ijbuñ tyi pisaroñ chuki mi isu'beñetyo'b yik'oty mi asu'beño'b ke mi its'ijbuño'b ba'añ jälts'ijbubibä raya añbä tyi chañ jiñi chuki mi ats'ijbuñ.

10 minutos

Cha'p'ajl ty'añ 2

Che' yila kpislel

Su'beño'b jiñi xkãñjuño'b cha'añ mi ik'elo'b jiñi ejtyalältyak yik'oty la' ichajpaño' chuki mi iña'tyaño'b.

15 minutos

¿Jiñi chuki la kujil?

- ◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i tyi ejtyaläl?
- ◆ ¿Chuki mi awäl, mi ikajel iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?

Che' yila kpislel

Wajali wä' tyi klumal ipislelo'b mach lajal che' bajche' yañtyako'bä kixtyañuj, año' ibajñe pislel che' bä yilal bajche' ili: Jiñi wiñiko' mi ixojo'b säsäk mantaj wexäl yik'oty **bujkäl**, che' mi oxojo'b ibujk mi jok'chokoño'b tyi ibik' **kajchil**, ixku lak **ña'o'b** yik'oty pejtyele x-ixiko' mi ixojo'b majtsäl yik'oty

säsäk xtuk' bujkäl imi its'isbeño' tyi ich'äjli' cha'lijts, uxlijts yalo' xelalel chilityobä wä' tyi ikejlo'b, selekña k'äläl tyi ipamo'b ichu', jiñi **majtsäl** ik'yäx-elañ its'ijbal imi its'isbeño'b ich'äjli' tyi xiñil junlijts kolembä xelalel ijiñäch yujilo' bakibä its'ijbal mi yäk'eño'.

Jiñi ipislelo' yäch mi imejle tyi ilumalo'b imach lu' lajal mi imelo'b che' bajche' yañtyako'bä lumal.

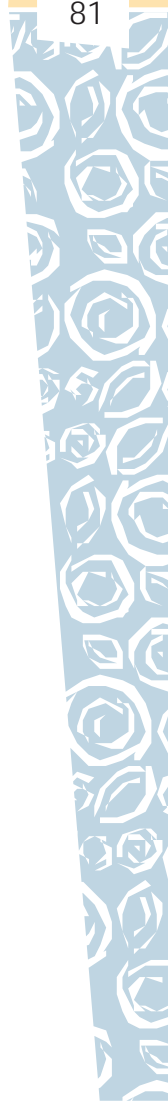
Su'bula ili k'ajtyibaltyak:

81

- ◆ ¿Chuki ik'aba' ili ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki yom iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Bajche' yilal ibujko'b jiñi wiñiko'b?
- ◆ ¿Bajche' yilal imajts lak ña'ob?
- ◆ ¿Baki mi imejlel bujkäl, wexäl yik'oty majtsäl?

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibaltyak tsololbä tyi chañ, ya'i ak'eñ ichajpaño'b jiñi ts'itya' ty'añ, iya'i mi apejkabeño'b tyi käläx yik'oty tyi xuk'ul jiñi ts'itya' ty'añ, mi icha' yälo'b jiñi chuki mi apejkañ yik'oty mi ik'elo'b jiñi ty'añtyak añbä yambä its'ijbal. Iwi'ilix mi amel jiñi k'ajtyi'baltyak añbä tyi yujtyi'bal jiñi ts'itya' ty'añ.

20 minutos

- ◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i, tyi ejtyalältyak?

bujkäl

kajchil

ña'o'b

majtsäl

La' lak pejkañ ili k'ajtyibaltyak:

◆ Bajche' yilal ipislelo'b tyi ilumal jiñi lak pi'älo'b?

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibal añbä tyi chañ yik'oty jujump'ej jiñi ty'añtyak ñukbä ik'äjñi'bal, ya'i mi acha' pejkañ jiñi ty'añ awik'otyo'b. Su'beño'b cha'añ mi ikäño'b jiñi retrajtyak boñolbä tyi yambä its'ijbal. Tyi iyujtyi'bal mele jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi eñtyäl yik'oty k'ajtyibeñ yañbä xkäñjuño'b cha'añ mi' cha'leño'b ty'añ, cha'añ bajche' tyi ijak'äyo'b ipi'älo'b.

20 minutos

- ◆ Jiñi wiñiko' b mi ixojo' b säsäk mantaj wexäl yik'oty **bujkäl**.
- ◆ Che' mi oxojo' b ibujk mi jok' chokoño' b tyi ibik' **kajchil**.
- ◆ Ixku lak **ña'o' b** yik'oty pejtyelel x-ixiko' b mi ixojo' b majtsäl yik'oty säsäk xtuk bujkäl.
- ◆ Jiñi **majtsäl** ik'yäx-elañ its'ijbal imi its'isbeño' b ich'äjli' tyi xiñil junlijts kolembä xelalel.

Komo pejkañ awik'otyo' b xkäñjuño' b jiñi xujty'il ty'añtyak, ya'i ma' k'ajtyibeño' b chuki tyi iña'tyäyo' b, ixik'iyó' b iyäl. Ya'i mi ikaje ikäño' b jiñi retrajtyak añbä yambä its'ijbal.

Lak cha'leñla ty'añ

Ña'tyäyemixbä acha'añ...

- ◆ Wä' tyi klumal ka'bäl mi ichojñel bujkäl.
- ◆ Jiñi x-ixiko'b yujilo' its'isol majtsäl.
- ◆ Jiñi lak ña'o'b ma'añ mi ixojo'b kaxlañ majtsäl.
- ◆ Jiñi wiñiko'b mi imäño' kajchil.

Pejkañ tyi xuk'ul yik'oty tyi käläx jujump'ej jiñi xujty'il ty'añtyak ik'ajtyibeño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi icha' pejkaño'b imi ichajpaño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ya'i mi alu' tyempañ jiñi ta'bä lu' ñik'i ajli, imi awäl jiñi ta'ixbä chajpäñtyi. Mu'bä kajel imelo'b jiñi xkäñjuño'b jujuñtyiki mi imelo'b.

Pislel wale ili

Ipislelo' b jiñi wiñiko' b, x-ixiko' b yik'oty alp'eñalo' b jiñix tyoj ts'isbilixbä mi imäño' b, itsiji'btyo mi ixojo' b che' bajche' icha' añ xkaxlaño' b.

Che' mi imäño' b xujty'i pisil mi ich' ämbeño' b majlel xts'isoñel yä' ächbä chumul baki ch'oyolo' b cha' añ iyäk' ob tyi mejlel. Ixku iwexo' b jiñi wiñiko' b che' mi its'istyä jälbich'ijach mi imelo' b, mi yotsäbeño' b isyerejlej yik'oty ibotoñlel, imi iyäk' ob tyi melol iborxalel tyi ipaty yiko'ty tyi ipam ya'äl, jiñi bujkäl mach bixtyik chä' äch yila bajche' icha' añ yañtyako' b.

Ixku icha' añ jiñi x-ixiko' b mach juñlajal, ñoj ka'bäl bajche' yomo' b iyäk' ob tyi mejlel, jiñi mu'bä imelo' b mi ik'elo' b tyi juñ ba' mi ich' äñtyälel pikurajtyak, che' bajche' melbil xtuk' kaxlañ majts, xtuk' bujkäl, xtuk' wexäl, wexäl icha' añbä x-ixik, yik'oty machbä weñ ka'bä ich' äjliltyak.

Pejkañ tyi käläx yik'oty tyi xuk'ul jiñi ts'itya' ty'añ, imi la' cha' komo pejkañ awik'oty xkäñjuño' b, che' jiñi su'beño' b cha' añ mi icha' yälo' b chuki tyi iña'tyäyo' b cha' añ jiñi ts'itya' tyañ.

30 minutos

- ◆ ¿Chuki tyi la' ch'ämbe isujm tyi jiñi ts'itya' ty'añ ta'ixbä laj k'ele?
- ◆ ¿Nuktyoba ikäjñi' bal mi awäl mi iyälo'b jiñi xkolelo'b, cha'añ jiñi pislel mu'bä iweñ k'äño'b lak pi'älo'b wajali ch'olombäla?
- ◆ ¿Chuki yom mi lak mel cha'añ ma'añ mi isajtyel jiñi ipislelo'b lak pi'älo'b wajali ch'olombäla?
- ◆ ¿Bajche' mi imejlel jiñi pislel mu'bä ik'äjñel wä' tyi la klumal?

Komo pejkañ awik'otyo'b jiñi xkäñjuño'b ili k'ajtyibaltyak ambä tyi chañ yik'oty mi asu'beño' iyäl chuki tyi iña'tyäyo'b.

Mi su'beñtyelo' tyi pejtyele jiñi lak pi'älo'b yomo'bä ikãñ ijal, ijoch' yik'oty its'is pisil cha'añ mi iñumel its'ijbuño' ik'aba', cha'añ mi ityejchel ipästyäl ya'bä ora tyi waxäkp'ej icha'k'ajlel juño imi yujtyel k'älätyo tyi chänlujump'ejlel julio. Iyorajlel bajche' mi ikejel tyi pästyäl chäch bajche' uxp'ejix majlel oraj imi yujtyel che' wäkp'ejix oraj tyi yoch-an k'iñ.

Ba' mi ikaje jiñi kãntyisaya yäch tyi iyotylel ts'isoñi'bäl ambä wä' tyi la klumal.

- ◆ ¿Chuki chonkol isu'b jiñi xujty'il ty'añ ya'bä ts'ijbubil tyi chañ?
- ◆ ¿Bajche' oraj mi ikajel ityejchel jiñi kãntyisaya?

Su'beño'b jiñi xkãñjuno'b cha'añ mi ik'elo'b jiñi xujty'il ty'añ ya'bä añ tyi chañ yik'oty je'e su'beño'b cha'añ mi ijak'o jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi iye'bal jiñi xujty'il ty'añ.

La' lak cha'leñ ts'ijb _____

Su'beño' b jiñi xkäñjuño' b cha'añ mi iyälo' b yik'oty cha'añ mi
its'ijbuño' b ya'ba' säpäl yalo' jälälbä raya chäch bajche' yilal
mi ik'elo' b jiñi ejtyalältyak.

15 minutos

Pisles wale ili

Ixku icha'añ jiñi x-ixiko'b mach juñlajal, ñoj ka'bäl bajche' yomo'b mi iyäk'ob tyi mejlel, jiñi mu'bä imelo'b mi ik'elo'b tyi juñ ba' mi ich'äñtyälel pikurajtyak, che' bajche' melbil xtuk' kaxlañ majts, xtuk' bujkäl, xtuk' wexäl, wexäl icha'añbä x-ixik yik'oty machbä weñ ka'bä ich'äjliltyak.

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi icha' ts'ijbuño'b ya'ba' jälts'ijbu'bil raya jiñi ts'itya' ty'añ ambä tyi chañ.

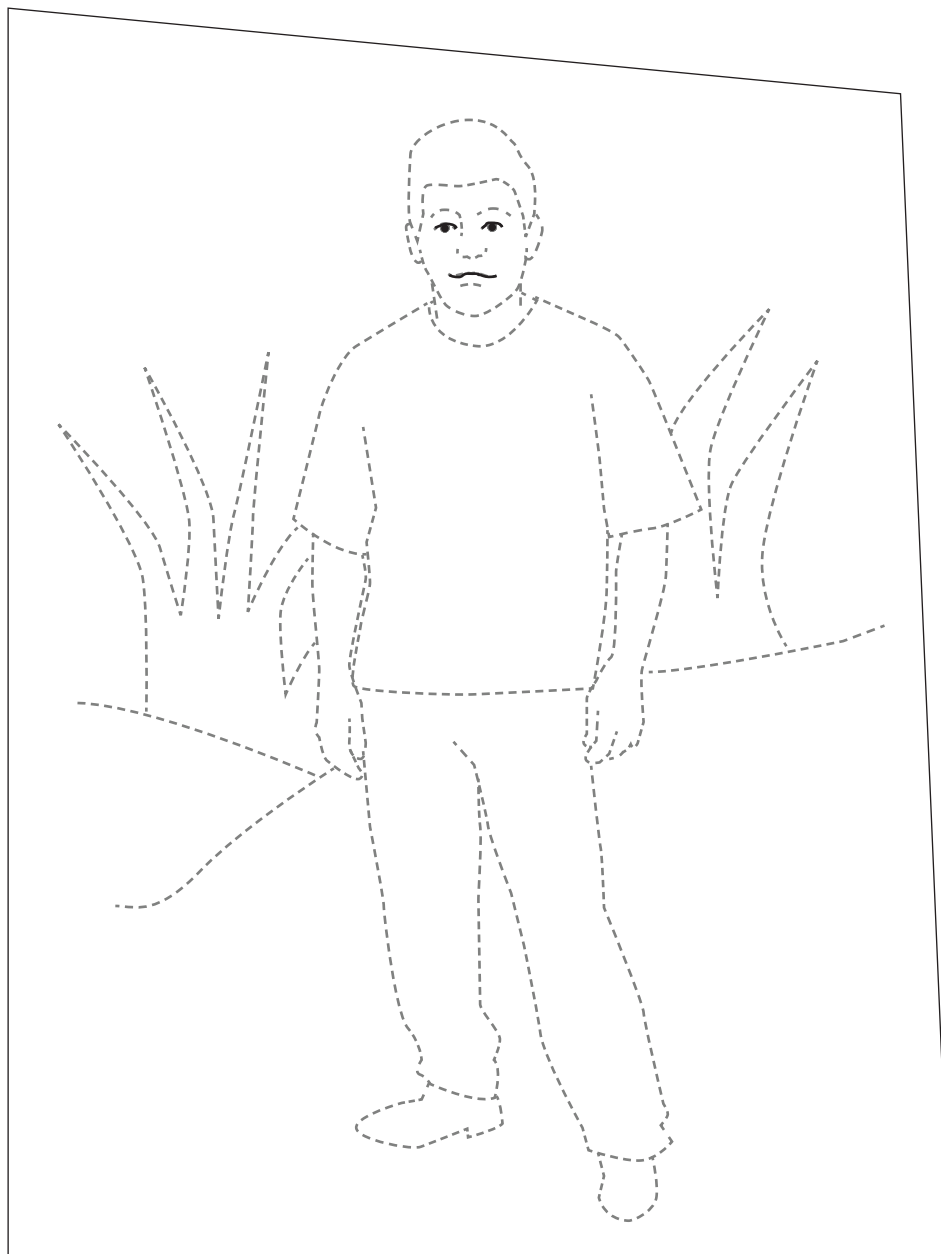
15 minutos

Su'beño' b xkäñjuño' b cha' añ mi its' jbuño' b ya' ba' säpäl yalo' jälälbä raya jiñi ty' aňtyak mu' bä its' ijbuntyel yik' oty jiñi retrajtyak ñ, k, m chonkolbä ik' ejjel.

15 minutos

Muk'bä ikejel la' mel, tyi la' wotyoty

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi its'äkyisaño'b yik'oty la' iboño'b tyi jujump'ej jiñi ejtyalältyak.

10 minutos

ñ

ñox

ña'

k

kajchil

kaxlañ

m

me'ba'

majts

Su'beño'b jiñi xkänjuño'b cha'añ mi isajkabeñob ik'aba tyi
jujump'ej jiñi ejtyalältyak yik'oty la' its'ijbuño'b ya'ba' säpäl
jälälbä raya chäch bajche' mi' ch'am iretrajlel.

10 minutos

La' lak pejkañ

Lak ña'
Jiñi ñox
Jiñi ñujpuñel
Jiñi ñichim

Jiñi kaktye'
Jiñi kajchil
Jiñi kaxlañ
Jiñi kukluñtya'

Jiñi majts ik'yäx-elañ its'ijbal
Jiñi wiñik mi ixojo'b mantaj wexäl
Jiñi mujk lu' añ lak cha'añ
Ojlil mi lak mään lak waj

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi' pejkaño'b tyi ka'bäl jiñi ty'añtyak, yik'oty xujty'il ty'añtyak, yik'oty je'e mi asu'beño' ichajpañ chuki isujmlel tyi jujump'ej.

La' lak pejkañ

Jiñi tuk' bujkäl cha'añbä x-ixik _____

Jiñi me'ba' xk'alä _____

Tyi koxyal mi' kuch ibu'ul jiñi alo'b _____

Muk' tyi ñojk' jiñi wiñik _____

96

Ña'tyuñ mi ik'äño'b wajali _____

Mich' jiñi lak ña' _____

Chächäk jiñi kajchil _____

Jiñi ñox muk'tyo tyi misujel _____

Jap kajpej muk' lak ña' _____

Jiñi kijts'iñ ñukix _____

Mosol tyi tsuts jiñi kichañ _____

Ñoxix jiñi wiñik _____

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ipejkaño'b ili xujty'il
ty'añtyak ila' icha' ts'ijbuño'b yaba' säpäl raya.

10 minutos

Xwañ jiñäch juñtyikil xtoñel tyi matye'el mu'bä imel ichol cha'añ mi' päk' yixim, ixku aj mariya jiñäch mu'bä imel waj yik'oty mi ich'äx bälñäk'äl. Tyi icha'tyiklelo'b yomo'b iye'tyiji'b cha'añ mi imejlelo'b imel itoñel, kotyaño'b isajkañ jiñi iye'tyiji'b.

Pejka'beño'b jiñi xkäñjuño'b ili ts'itya' ty'añ ambä tyi chañ yik'oty la' ijäl ts'ijbuñ tyi jump'ej raya chä'äch bajche' mi ityajbeño'b ityojel isujmlel.

Jiñi ktroñel

98

Su'beño'b jiñi xkãñjuño'b ik'aba' jiñi ts'itya' ty'añ: Jiñi ktroñel, k'ajtyibeño'b mimi iña'tyaño'b chuki mi ikeje ik'elo'b tyi ili yuxp'ajlel ty'añ, ima' ts'ijbuñ tyi pisaroñ chuki mi isu'beñetyo'b yik'oty mi asu'beño'b ke mi its'ijbuño'b ba'añ jãlts'ijbubibä raya añbä tyi chañ jiñi chuki mi ats'ijbuñ.

10 minutos

Mi'chojñel ixim yik'oty bu'ul weñ ju'beñbä ityojol

99

- ◆ ¿Chuki chonkol isu'b jiñi xujty'il ty'añ ya'bä ts'ijbubil tyi chañ?
- ◆ ¿Chuki jiñi chonkolbä ichojñel ju'beñbä ityojol?

Su'beño'b jiñi xkäñjuno'b cha'añ mi ipejkañlo' jiñi xujty'il ty'añ ya'bä añ tyi chañ yik'oty je'e su'beño'b cha'añ mi ijak'o jiñi k'ajtyiyaj aña tyi iye'bal jiñi xujty'il ty'añ.

10 minutos

Uxp'ajl ty'añ 3

Jiñi ktrönel

100

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ik'elo'b jiñi ejtyalältyak yik'oty la' ichajpaño' chuki mi iña'tyaño'b.

15 minutos

¿Jiñi chuki la kujil?

- ◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i tyi ejtyaläl?
- ◆ ¿Chuki mi awäl, mi ikajel iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?

Jiñi ktroñel

Ixku jiñi tronel wen ka'bäl tyi lak klum mej mi lak päk' chuki la kom che' bajche' **bu'ul**, ixim, ich, xwerux, koya', ja'as, yik'oty xkulañtya jiñäch tyi ipejtyelel muk'bä ik'uxtyäl tyi la kotyoty.

Cha'añ mi ipäjk'el ixim ñaxañ mi **isek'ob** itye'elel jiñi lum, ta'ixki ujtyi icholoñtyel muk'ix ipäjk'e, imuk'jachix ipijtyäñtyel mi ipasel cha'añ mi ikäñityäñtyel iweñ mi ikolel.

Che' ts'itya' kolemix jiñi ixim mi icha' jambeño' **ie'bal** cha'añ ma'añ mi ipasel ichañil iweñ uts'aty mi ipasel iwuty.

Che' kolemixki jiñi iwuty muk'ix ipijtyañtyel mi ik'añ-añ imuk'ix ityejchel ik'ajo' cha'añ ma'añ mi ipäk'mañ yik'oty mi iyäsiyel, che' bajche' jiñi ixim mi imelbeño'b **iyotyotylel** cha'añ mi ilotyob.

Su'bula ili k'ajtyibaltyak:

- ◆ ¿Chuki ik'aba' ili ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki yom iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki mej lak päk' tyi lak lum?
- ◆ ¿Bajche' mi ikäñityañtyel jiñi päk'ä'bäl che' ta'ix pasi?
- ◆ ¿Chukoch mi ityuk'o'b che' k'añix jiñi päk'ä'bäl?

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibaltyak tsololbä tyi chañ, ya'i ak'eñ ichajpaño'b jiñi ts'itya' ty'añ, iya'i mi apejkabeño'b tyi käläx yik'oty tyi xuk'ul jiñi ts'itya' ty'añ, mi icha' yälo'b jiñi chuki mi apejkañ yik'oty mi ik'elo'b jiñi ty'añtyak añbä yambä its'ijbal. Iwi'ilix mi amel jiñi k'ajtyi'baltyak añbä tyi yujtyi'bal jiñi ts'itya' ty'añ.

20 minutos

Ty'añtyak yik'otybä: b - y - s _____

◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i, tyi ejtyalältyak?

bu'ul

isek'ob

iye'bal

iyotyoty^{lel}-ixim

La' lak pejkañ ili k'ajtyibaltyak:

- ◆ ¿Bakibä troñel mi imelo'b jiñi wiñiko'b yik'oty ixiko'b ila tyi la' lumal?

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibal añbä tyi chañ yik'oty jujump'ej jiñi ty'añtyak ñukbä ik'äjñi'bal, ya'i mi acha' pejkañ jiñi ty'añ awik'otyo'b. Su'beño'b cha'añ mi ikäño'b jiñi retrajtyak boñolbä tyi yambä its'ijbal. Tyi iyujtyi'bal mele jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi eñtyäl yik'oty k'ajtyibeñ yañbä xkäñjuño'b cha'añ mi' cha'leño'b ty'añ, cha'añ bajche' tyi ijak'äyo'b ipi'älo'b.

Lak cha'leñla ty'añ _____

- ◆ Tyi lak lum mej mi lak päk' chuki la kom che' bajche' **bu'ul**.
- ◆ Cha'añ mi ipäjk'el ixim ñaxañ mi **isek'ob** itye'lel jiñi lum.
- ◆ Che' ts'itya' kolemix jiñi ixim mi icha' jambeño' **ie'bal** cha'añ ma'añ mi ipasel ichäñil.
- ◆ Che' bajche' jiñi ixim mi imelbeño'b **iyotyotylel** cha'añ mi ilotyo'b.

105

Komo pejkañ awik'otyo'b xkäñjuño'b jiñi xujty'il ty'añtyak, ya'i ma' k'ajtyibeño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ixik'iyob iyäl. Ya'i mi ikeje ikäño'b jiñi retrajtyak añbä yambä its'ijbal.

15 minutos

Lak cha'leñla ty'añ _____

Ña'tyäyemixbä acha'añ...

- ◆ Jiñi lak pi'älo'b mi iweñ tyuk'o' **bu'ul**.
- ◆ Jiñi wiñiko'b chonkolo' **isek'o'b** kolem tye'.
- ◆ Jiñi alo'bob chonkol ijambeño' **ie'bal** ixim.
- ◆ Jiñi **iyotyotylel** ixim weñ kolem.

106

Pejkañ tyi xuk'ul yik'oty tyi käläx jujump'ej jiñi xujty'il ty'añtyak ik'ajtyibeño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi icha' pejkaño'b imi ichajpaño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ya'i mi alu' tyempañ jiñi ta'bä lu' ñik'i ajli, imi awäl jiñi ta'ixbä chajpäñtyi. Mu'bä kejel imelo'b jiñi xkäñjuño'b jujuñtyiki mi imelo'b.

10 minutos

Troñel tyi Cholel

Jiñi wiñiko' b yik' oty x-ixiko' b juñtyemel mi icha' leño' b troñel tyi cholel, che' mi ityecho' b icholoño' b jiñi icholel ñaxañ jiñi tyatyäl yik' oty yalo' bilo' b alo' bo' bā mi imelo' b.

Che' mejlemix jiñi cholel muk' ix ipäk' o' b jiñi ixim ta' ixki koli muk' ix iyäk' iñaño' tyi ipejtyelelo' che' bajche' tyatyña' älo' b yik' oty yalo' bilo' b.

Tyi imalil jiñi cholel mi ipäk' o' b ibu' ulel yik' oty ich' ujmil imach juñlajal mi iyäk' ibäj, ñaxañ mi ikolel jiñi bu' ul iwi' ilix jiñi ixim yik' oty ch' ujml. **Yorajlelixki** jiñi k' ajbal muk' ix ikotyañ kotyaño' btyak ibäj jiñi wiñiko' b, ixku jiñi x-ixiko' bāyi muk' jachix imelo' uch' el cha' añ mi ik' uxo' b jiñi xbel iximo' b ta' ixki ujtyiyo' b.

Pejkañ tyi käläx yik' oty tyi xuk' ul jiñi ts' itya' ty' añ, imi la' cha' komo pejkañ awik' oty xkäñjuño' b, che' jiñi su' beño' b cha' añ mi icha' yälo' b chuki tyi iña' tyäyo' b cha' añ jiñi ts' itya' tyañ.

- ◆ ¿Chuki tyi la' ch'ämbe isujm tyi jiñi ts'itya' ty'añ ta'ixbä laj k'ele?
- ◆ ¿Mi awäl chukoch weñ ñuk ik'äjñi'bal jiñi troñel mu'bä imelo'b jiñi wiñiko'b yik'oty x-ixiko'b wä' tyi la' lumal?
- ◆ ¿Chuki tyi troñel weñ awujil imelol?
- ◆ ¿Chuki tyi e'tyiji'bäl mi laj kãñ che' muk'oñla tyi troñel, ibakibä ik'aba' jiñi troñel kom lakäl?

Komo pejkañ awik'otyo'b jiñi xkãñjuño'b ili k'ajtyibaltyak ambä tyi chañ yik'oty mi asu'beño' iyäl chuki tyi iña'tyäyo'b.

La' laj käñ lak ña'tyañ _____

Aj peru' Martyiñes chonkol ik'ajtyiñ lujuntyikil (10) xtroñelo'b cha'añ mi ityuk'o'b kajpej, jiñi lak pi'älo'b yomo'bä troñel, la' majliko'b ipejkañ ya'i tyi yotyoty jiñi aj peru', che' tyi ityejchi'bal lisyembre ya'i tyi ilumal ik'aba'bä "jolja".

109

- ◆ ¿Chuki chonkol isu'b jiñi xujty'il ty'añ ya'bä ts'ijbubil tyi chañ?
- ◆ ¿Chuki tyi troñel jiñi chonkolbä isu'bo'?

Su'beño'b jiñi xkäñjuno'b cha'añ mi ipejkaño' jiñi xujty'il ty'añ ya'bä añ tyi chañ yik'oty je'e su'beño'b cha'añ mi ijak'o jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi iye'bal jiñi xujty'il ty'añ.

10 minutos

bachal

bajbeñ

bajk'el

bajlum

yokejty

yojyoñ

yopotye'

yujmel

säk'oñel

sijomal

sik'ä'b

sujkuñ

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ik'äño'b its'ijbuño' chuki yomo' its'ijbuñ yik'oty jiñi ty'añtyak ya'bä tsolol tyi chañ.

15 minutos

Troñel tyi Cholel

Tyi imalil jiñi cholel mi ipäk' o' b ibu' ulel yik' oty ich' ujmil imach juñlajal mi iyäk' ibäj, ñaxañ mi ikolel jiñi bu'ul iwi' ilix jiñi ixim yik' oty ch' ujm. Yorajlelixki jiñi k' ajbal muk' ix ikotyañ kotyaño' btyak ibäj jiñi wiñiko' b, ixku jiñi x-ixiko' bäyi muk' jachix imelo' uch' el cha' añ mi ik' uxo' b jiñi xbel iximo' b ta' ixki ujtyiyo' b.

Su' beño' b jiñi xkäñjuño' b cha' añ mi icha' ts'ijbuño' b ya' ba' jälts' ijbu' bil raya jiñi ts'itya' ty' añ ambä tyi chañ.

15 minutos

Ts'ijbuñ

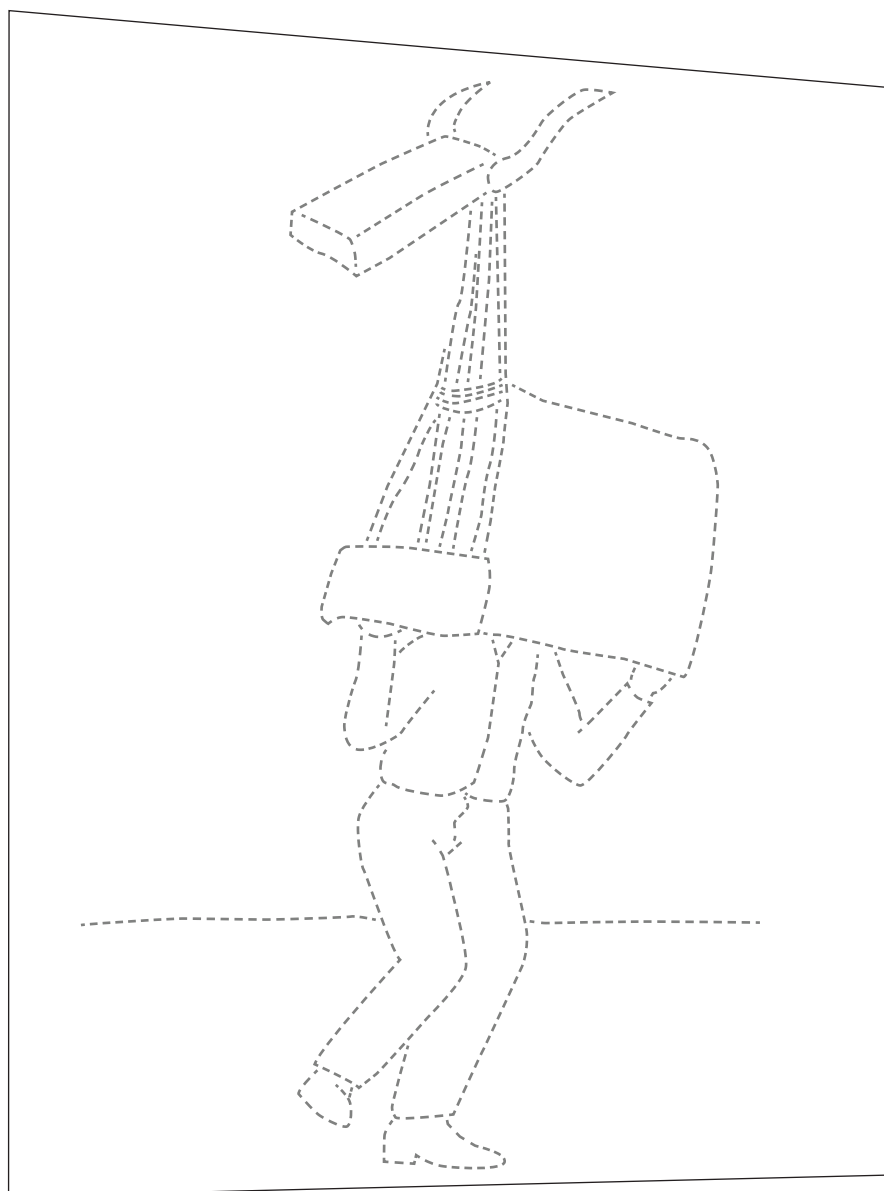
112

Su'beño' b xkäñjuño' b cha' añ mi its' jbuño' b ya' ba' sâpâl yalo' b
jälälbä raya jiñi ty' aňtyak mu' bäs its' ijbuntyel yik' oty jiñi retrajtyak
b, y, s chonkolbä ik' ejjel.

15 minutos

Muk'bä ikajel la' mel, tyi la' wotyoty

113

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi its'äkyisaño'b yik'oty la' iboño'b tyi jujump'ej jiñi ejtyalältyak.

10 minutos

b

bejlañ

sa'

ya'lel

bij

y

sip

yujkel

S

yak

sep'

bojtye'

Su'beño' b jiñi xkäñjuño' b cha'añ mi ikäño' b jiñi ty'añtyak yik'oty
la' icha' ts'ijbuño' b ya'i tyi imalil kolembä retrajtyak.

10 minutos

Jiñi bu'ul chonkol tyi bots.

Ya'i tyi bujtyäl ta' bujchi kolem tye'.

Ya'i tyi bij ka'bäl ye'eb che' tyi säk'añ.

Jiñi kyum ta' majli tyi tsep sik'äb.

Jiñi xk'aläl chonkol tyi yäts' muty.

Jiñi alo'bob chonkol yäsiño'b k'olol.

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ipejkaño' tyi ka'bäl jiñi xujty'il ty'añtyak yik'oty mi asu'beño' iyäl chuki tyi ina'tyäyo'.

10 minutos

Ts'ijbuñ _____

Jiñi bits' weñ chañ. _____

Jiñi bux weñ kalem. _____

Jiñi xch'ok chonkol tyi yajmiyaj waj. _____

Jiñi ktyaty chonkol tyi juk' yej machity. _____

Jiñi pajbä sa' weñ sumuk. _____

Jiñi kña' ta' ipulu semejty. _____

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ipejkaño'b jiñi xujty'il ty'añtyak, iche' je'el la' icha' ts'ijbuño'b ya'i ba' jälts'ijbu'bil raya añbä tyi juñwej, chä'ch bajche' ts'ijbu'bil.

10 minutos

Su'beño' b Jiñi xkäñJuño' b cha' an Joyñup' ul mi ibuchtyälo'.

- ◆ Ya'i mi isu'beño' jiñi xkäñjuño' cha'añ tyi jujuntyikil mi ikajel iyälo' jump'ej o cha'pe'j chä'bäyetyak mu'bä lak tyaje' omi laj k'el che' añ k'iñijeltyak tyi lak lumal.
- ◆ Tyi yujty'bal mi ats'ijbuñ ts'itya' ty'añ yik'oty jiñi mu'bä isu'beñetyo' xkäñjuño'.

Ik'iñejeltyak klumal

118

Su'beño' b jiñi xkäñjuño' b ik'aba' jiñi ts'itya' ty'añ: **ik'iñejeltyak klumal**, k'ajtyibeño' b mimi iña' tyaño' b chuki mi ikeje ik'elo' b tyi ili chämp'ajl ty'añ, ima' ts'ijbuñ tyi pisaroñ chuki mi isu'beñetyo' b, yik'oty mi asu'beño' ke mi its'ijbuño' b ba'añ jälts'ijbubibä raya añbä tyi chañ jiñi chuki mi ats'ijbuñ.

10 minutos

Chämp'ajl ty'añ 4

Ik'iñejeltyak klumal

119

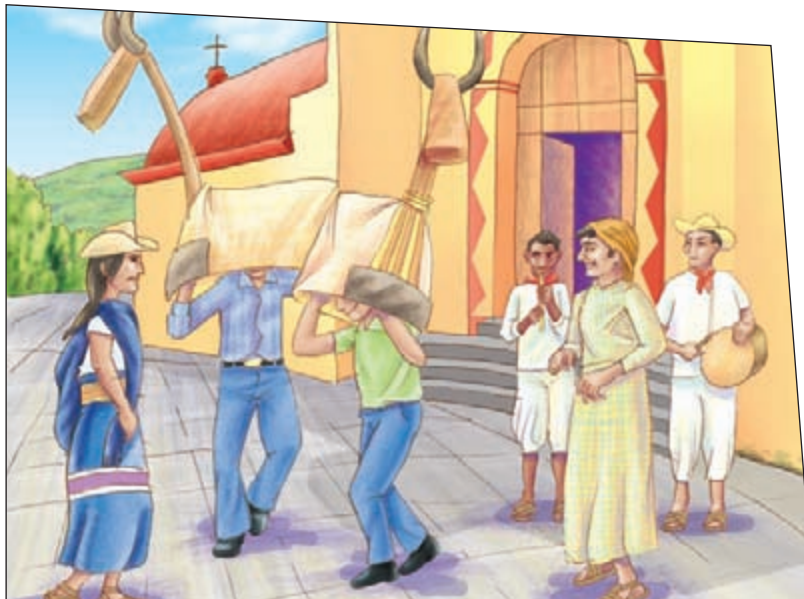
Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ik'elo'b jiñi ejtyalältyak yik'oty la' ichajpaño' chuki mi iña'tyaño'b.

15 minutos

¿Jiñi chuki la kujil?

- ◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i tyi ejtyaläl?
- ◆ ¿Chuki mi awäl, mi ikajel iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?

k'iñejeltyak mu'bä imelo'b tyi klumal

Tyi ja'ja'bil wajali wä' tyi klumal tyila mi imel'ob **wakax-pojp** cha'añ jiñi karnawal, añ juñtyajñ yik'oty ixiñil ichanlel, che' jiñi lix **ch'ujwañajo'b** mi iwen k'echo'b tyi soñ, yik'otyo'b yambä wiñiko'b muk'bä ixojo'b ipislel x-ixik jiñi muk'bä isu'bentyelo'b xmarucha.

Ba' muk'ob tyi soñ jiñi wakax-pojp yä'ch tyi **pam-klesya** yik'oty tyi kayetyak ityäp'ä yik'otyo'b juntyiki wiñik muk'bä iboñbeño'b iwuty ik'oj xñekbä mi isu'beño'b, tyäp'ä yik'otyo' je'e wiñiko'b muk'bä iyäk'ob tyi ipaty ipächilel bajlum. Ixku

baki ñoj muk'o tyi soñ yik'oty tyi jats' jiñi wakax-pojp yik'oty bajlum yäch baki wen kolem lum che' bajche' jiñi ba' muk'ob tyi alas bo'bo'tyek'bibä pelota jiñi alo'bo'b.

Jiñi karnawal uxp'ej kiñ mi imelo'b, ta'ixki ujtyi muk'ix **ip'ajkuñtyel** jiñi wakax-pojp imi ilu' puko'b jiñi yalo' tye'tyak, ipojplel yik'oty ixulu'tyak, ixku muk'bä ich'ämo'b muk'jach ik'exo'b yik'oty bu'ul, arus, ixim, asukal, ats'am yik'oty yantyakbä chä'bä yomo' iyäk.

Su'bula ili k'ajtyibaltyak:

121

- ◆ ¿Chuki ik'aba' ili ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki yom iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Baki muk'ob tyi soñ jiñi wakax pojp?
- ◆ ¿Chuki mi ik'echo'b jiñi xch'ujwañajo'b?
- ◆ ¿Jayp'ej k'iñ mi imelo'b jiñi karnawal?

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibaltyak tsololbä tyi chañ, ya'i ak'eñ ichajpaño'b jiñi ts'itya' ty'añ, iya'i mi apejkabeño'b tyi käläx yik'oty tyi xuk'ul jiñi ts'itya' ty'añ, mi icha' yälo'b jiñi chuki mi apejkañ yik'oty mi ik'elo'b jiñi ty'añtyak añbä yambä its'ijbal. Iwi'ilix mi amel jiñi k'ajtyibaltyak añbä tyi yujtyi'bal jiñi ts'itya' ty'añ.

20 minutos

Ty'añtyak yik'otybä: x - w - p - p' _____

◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i, tyi ejtyalältyak?

wakax-pojp

ch'ujwajño'b

pam-klesia

ip'ajkuñtyel

La' lak pejkañ ili k'ajtyibaltyak:

◆ ¿Bakibä jiñi k'iñijeltyak mu'bä imelo' wä'i tyi lak lumal?

123

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibal añbä tyi chañ yik'oty jujump'ej jiñi ty'añtyak ñukbä ik'äjñi'bal, ya'i mi acha' pejkañ jiñi ty'añ awik'otyo'b. Su'beño'b cha'añ mi ikäño'b jiñi retrajtyak boñolbä tyi yambä its'ijbal. Tyi iyujtyi'bal mele jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi eñtyäl yik'oty k'ajtyibeñ yañbä xkäñjuño'b cha'añ mi' cha'leño'b ty'añ, cha'añ bajche' tyi ijak'äyo'b ipi'älo'b.

20 minutos

Lak cha'leñla ty'añ

- ◆ Tyi klumal tyila mi imelo' b **wakax-pojp** cha'añ jiñi karnawal.
- ◆ Che' jiñi lix **ch'ujwañajo'b** mi iweñ k'echo'b tyi soñ.
- ◆ Ba' muk'ob tyi soñ jiñi wakax-pojp yä'ch tyi **pamklesya**.
- ◆ Jiñi karnawal uxp'ej k'iñ mi imelob, ta'ixki ujtyi muk'ix **ip'ajkuñtyel** jiñi wakax-pojp.

124

Komo pejkañ awik'otyo'b xkäñjuño'b jiñi xujty'il ty'añtyak, ya'i ma' k'ajtyibeño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ixik'iyob iyäl. Che' jiñi mi ikeje ikäño'b jiñi retrajtyak añbä yambä its'ijbal.

15 minutos

Ña'tyäyemixbä acha'añ...

- ◆ Jiñi lak pi'älo'b mi iweñ mulan ikelo'b wakax-pojp.
- ◆ Jiñi ch'ujwañajo'b mi isajkaño'b ipi'äl tyi soñ.
- ◆ Wä'i tyi pam-klesia muk'ob tyi alas jiñi alo'bob.
- ◆ Jiñi wiñiko'b yujilo'b ip'ajkuñtyel itye'elel jiñi otyoty.

Pejkañ tyi xuk'ul yik'oty tyi käläx jujump'ej jiñi xujty'il ty'añtyak ik'ajtyibeño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi icha' pejkaño'b imi ichajpaño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ya'i mi alu' tyempañ jiñi ta'bä lu' ñik'i ajli, imi awäl jiñi ta'ixbä chajpäñtyi. Mu'bä kajel imelo'b jiñi xkäñjuño'b jujuñtyiki mi imelo'b.

K'iñ lak tyatyña'o'b

Jump'etyo uw yom ch'añ jiñi ik'iñ lak tyatyña'o'; lak pi'älo'b muk'ix ityempaño'b ityak'iñ cha'añ mi ilu' nik'i määno', cha'añ lu' ñik'i ts'äkäl ya'bä tyi yorajlelix jiñi k'iñ. Ya'bä oraj tyi lujump'ej icha'k'al oktuwre, che' tyi a'bälel muk'ix ityejchel ich'äjle jiñi pañtye' tyi otyotyak, che' jiñi tyi isäk'añle juñlujump'ej icha'k'al oktuwre muk'ix imajlelo'b tyi ik'tyo ichälo'b tyi pañtyuñ jiñi baki mukul ipi'älo'b sajtyemo'ixbä, yañtyako'bä muk'o'b tyi resal, ojli weñ k'ixiño'b imuk'o'b tyi k'ay yik'oty xjats' soño'b yäch baki mukul ipi'älo'b. Tyi tyejchi'bal nowyempre, muk'ix icha' majalo' tyi ik'tyo tyi pañtyuñ cha'añ mi iyäk'o'b ich'äloñi' yik'oty cha'añ itsuk'o'b iñichim ba'añ xsajtyelo'b, imi ikäñityaño'b cha'añ ma'añ mi iyäp ik', ima'añ mi ijempojk'e tyi k'iñ. Tyi yijk'älel mi icha' majlelo'b tyi pañtyuñ cha'añ ipulo'b nichim, imuk'ix ipijtyano'b lak tyala cha'añ mi iyäk' misaj che' bajche' tyi lujump'ej oraj o che' bajche' tyi xiñk'iñil k'älättyo tyi läk'älix mi iyoch-añ k'iñ che' bajche' cha'p'ej oraj.

Tyi yujtyi' bal misaj muk' ix isujtyelo' b tyi yotyotyak, juntyikil, cha' tyikil weñ uts ipusik' al, yañtyako' b ma' añ cha' añbi ja' ja' biljach mi ik' otyel ik' elo' b ipi' äl sajtyemixbä. Tyi koloñajtyak jiñ jach katekistajo' b mi ik' äño' b tyi resal tyi yujtyi' bal jiñi k' iñ lak tyatyña' o' b.

Pejkañ tyi käläx yik' oty tyi xuk' ul jiñi ts' itya' ty' añ, imi la' cha' komo pejkañ awik' oty xkäñjuño' b, che' jiñi su' beño' b cha' añ mi icha' yälo' b chuki tyi iña' tyäyo' b cha' añ jiñi ts' itya' tyañ.

30 minutos

La' lak pejkañ _____

- ◆ ¿Chuki tyi la' ch'ämbe isujm tyi jiñi ts'itya' ty'añ ta'ixbä laj k'ele?
- ◆ ¿Bakibä ñuklel ik'äjñi'bal mi awäl jiñi k'iñejel mu'bä imejlel ila tyi lak lumal?
- ◆ ¿Chuki isujmlel jiñi k'iñijel mu'bä imejlel ila tyi lak lumal?
- ◆ ¿Bajche' mi lak chajpañ jiñi k'iñejel mu'bä lak mel ila tyi lak lumal?

128

Komo pejkañ awik'otyo'b jiñi xkäñjuño'b ili k'ajtyibaltyak ambä tyi chañ yik'oty mi asu'beño' iyäl chuki tyi iña'tyäyo'b.

30 minutos

La' laj käñ lak ña'tyañ _____

Che' yom che'mi la' julel Cha'añ jiñi ik'iñ karnawal

- ◆ ¿Chuki chonkol isu'b jiñi xujty'il ty'añ ya'bä ts'ijbubil tyi chañ?
- ◆ ¿Bakibä k'iñijel chonkol isujbel?

129

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ipejkaño' jiñi xujty'il ty'añ ya'bä añ tyi chañ yik'oty je'e su'beño'b cha'añ mi ijak'o jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi iye'bal jiñi xujty'il ty'añ.

10 minutos

xi' baj

xix

we'tye'

woch'

pom

pa'ts'

p'ejty

p'ulul

Su'beño' b jiñi xkäñjuño' b cha' añ mi its' ijbuno' b tyäk' älbä xujty' il
o chuki yomo' iyäl ba' añ jälts' ijbubibä raya yäch ba' añ jiñi
ty' aňtyak tsololbä tyi chañ.

K'iñ lak tyatyña'o'b

Tyi yujtyi'bal misaj muk'ix isujtyelo'b tyi yotyotyak, juntyikil, cha'tyikil weñ uts ipusik'al, yañtyako'b ma'añ cha'añbi ja'ja'biljach mi ik'otyel ik'elo'b ipi'äl sajtyemixbä. Tyi koloñajtyak jiñ jach katekistajo'b mi ik'äño'b tyi resal tyi yujtyi'bal jiñi k'iñ lak tyatyña'o'b.

131

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi icha' ts'ijbuño'b ya'ba' jälts'ijbu'bil raya jiñi ts'itya' ty'añ ambä tyi chañ.

15 minutos

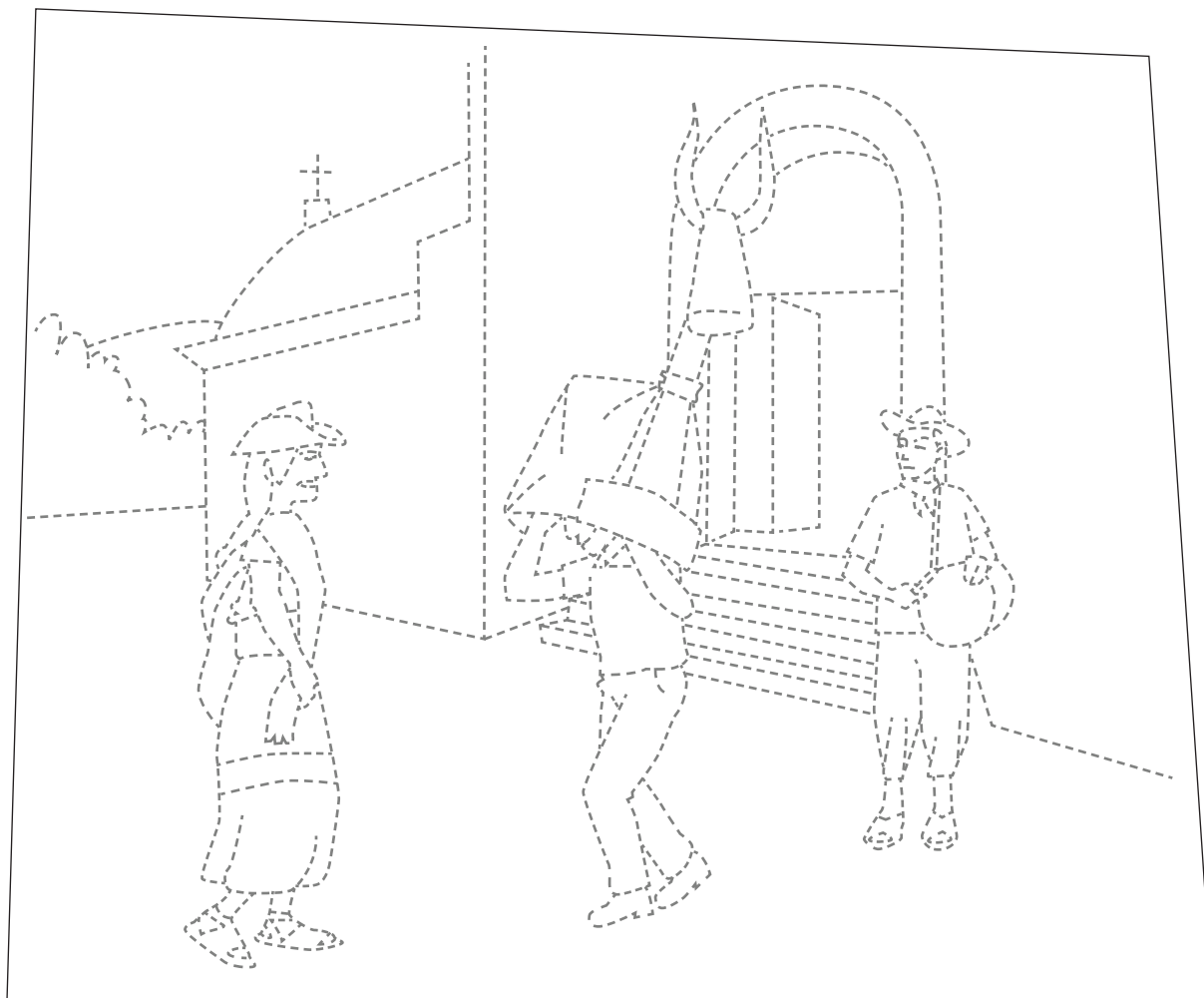
[illegible]

Su'beño' b xkäñjuño' b cha' añ mi its' jbuño' b ya' ba' säpäl yalo' jälälbä raya jiñi ty' aňtyak mu' bäs its' ijbuňtyel yik' oty jiñi retrajtyak **x, w, p, p'** chonkolbä ik' ejlel.

15 minutos

Muk'bä ikejel la' mel, tyi la' wotyoty

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi its'äkyisaño'b yik'oty la' iboño'b tyi jujump'ej jiñi ejtyalältyak.

10 minutos

x

ixim

xulu'

w

wakax

we'el

p

pächälel

pocho'b

p'ejty

p'ok

p'

K'ele jiñi ejtyalältyak yik'oty mi ats'ijbubeñ ik'aba' ba'añ jiñi
kolem retrajtyak ya'ba' jälts'ijbubil raya.

15 minutos

- ◆ Pejtyelel lak pi' älo' b mi ityempaño' b ixim cha' añ jiñi k'iñejel.
- ◆ Jiñi wakax-pojp weñ kolem ixulu' b.
- ◆ Che' mi imejlel k'iñijel tyi klumal mi itsäñsaño' b wakax.
- ◆ Jiñi ktyaty yujil iwusol pocho'.
- ◆ Jiñi ts'i' chonkol ik'uxbeñ ipächälel wakax.
- ◆ Jiñi kolem p'ejty mi ik'äño' b tyi ch' äx we' el.

ixiko'b

alp'eñal

pañtye'

wäyel

uxp'ej

p'ätyäl

pañtyuñ

iwejlañ

- ◆ Jiñi _____ chonkolo'b tyi soñ.
- ◆ Jiñi _____ mi' weñ mulañ ik'el wakax-pojp.
- ◆ Jiñi wakax weñ _____.
- ◆ Jiñi karnawal _____ k'in mi imelo'b.
- ◆ Jiñi ktyaty chonkol imel _____.
- ◆ Jiñi lak pi'älo'b tsa' majliyo'b its'äbob inichim tyi _____.
- ◆ Che' añ karnawal tyi klumal ma'anik muko'b tyi _____.
- ◆ Jiñi kchich woli _____ k'ajk.

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ipejkaño'b jiñi ty'añtyak ya'bä añ tyi chañ, yikoty la' its'äkyisañob jini xujty'il ty'añ añbä tyi eñtyäl, che' je'el la' ipejkaño'b mi ta'ix its'äkyisäyo'b.

10 minutos

- ◆ Su'beño'b jiñi xkänjuño' cha'añ mi iyults'ijbuño'b ibäj tyi wakro añbä tyi eñtyäl.
- ◆ Iya'i uxytykil o jo'tyikil lak pi'älo'b yomo'bä ñumelo' ipäs bajche' yila tyi iyults'ijbuyo' ibäj, imi ikeje iyälo' chuki mu'bä iñoj mulaño' yik'oty ma'añbä imulaño' imel.
- ◆ Che' bajche' ili: Mi iñumel a Jose imi iyäl; jiñi wiñik chonkobä tyi yults'ijb jiñäch ik'aba'bä xjose, imi iweñ mulañ jiñi muk'otyakbä tyi soñ, ima'añ mi imulan che' mi isu'bentyel chuki machbä añik tyi imele.

Che' yilaloñ bajche' ili

139

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b ik'aba' jiñi ts'itya' ty'añ: Che' yilaloñ bajche' ili, k'ajtyibeño'b mimi iña'tyaño'b chuki mi ikeje ik'elo'b tyi ili jo'p'ajl ty'añ, ima' ts'ijbuñ tyi pisaroñ chuki mi isu'beñetyo'b yik'oty mi asu'beño' ke mi its'ijbuño'b ba'añ jälts'ijbubibä raya añbä tyi chañ jiñi chuki mi ats'ijbuñ.

10 minutos

Jo'p'ajl ty'añ 5

Che' yilaloñ bajche' ili

140

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ik'elo'b jiñi ejtyalältyak
yik'oty la' ichajpaño' chuki mi iña'tyaño'b.

15 minutos

¿Jiñi chuki la kujil?

- ◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i tyi ejtyaläl?
- ◆ ¿Chuki mi awäl, mi ikajel iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?

Che' yilaloñ bajche' ili

Joñoñoñ alp'eñaloñbäloñ mi kmelojoñ tronel muk'bä isu'beñoñoñ **knana'** yik'oty muk'bä jkâybeñtyelojoñ ba' muk'oñoñ tyi kähn juñ, cha'añ tyi yijk'älel jiñi muk'bä ipäsbeñoñoñ juñ mi ik'ele' mi tä'äch lon mele. Mach juñlajal mik chojkelojoñ majlel tyi kähn juñ wä' tyi lon klumal, ojli mi ipäyjelo' majlel tyi tronel cha'añ mi ikotyaño'b jiñi **itatuch** yik'oty yuskuñ. Jiñi alo'bo'b mi ityempaño'b ibäj juntyiki cha'tyiki cha'añ mi imajlelo' tyi **julmuty**, ta'ki itsänsäyo'b juñkojty xmatye'muty, mi' tyujtyuño'b, mi ilok'beño'b isoytya' ya'i mi iyäk'ob tyi ipam nich k'ajk, ta'ixki tyäk'ä mi

yäk'eño'b ts'itya' ats'am imuk'ix ik'uxo'b. Yik'oty añ je'e muk'bä ityempaño'b ibäj cha'añ mi yäsiño' **ty'orok** tyi karutye'; ixku jiñi yalo' xk'alälo'bäyi mi iweñ melo'tyak chuty kixtyañuj imi ik'äño' xujty'i pisil cha'añ imelo' yik'oty mi iwen bäk'o' cha'añ ma'an mi' ty'ojche.

Su'bula ili k'ajtyibaltyak:

- ◆ ¿Chuki ik'aba' ili ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki yom iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki mi imelo'b jiñi alo'bob?
- ◆ ¿Maxki jiñi mu'bä tyi xik'oñel cha'añ jiñi alo'bob?
- ◆ ¿Maxkiyo'b jiñi mu'bä ipäyjelo'b majlel tyi cholel?

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibaltyak tsololbä tyi chañ, ya'i ak'eñ ichajpaño'b jiñi ts'itya' ty'añ, iya'i mi apejkabeño'b tyi käläx yik'oty tyi xuk'ul jiñi ts'itya' ty'añ, mi icha' yälo'b jiñi chuki mi apejkañ yik'oty mi ik'elo'b jiñi ty'añtyak añbä yambä its'ijbal. Iwi'ilix mi amel jiñi k'ajtyibaltyak añbä tyi yujtyi'bal jiñi ts'itya' ty'añ.

20 minutos

Ty'añtyak yik'otybä: n - t - ty -ty'

◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i, tyi ejtyalältyak?

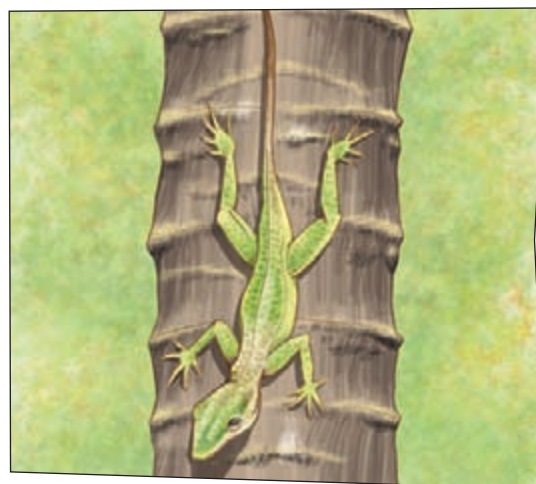
knana'

itatuch

julmuty

ty'orok

La' lak pejkañ ili k'ajtyibaltyak:

◆ ¿Bajche' kila lak bäj?

144

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibal añbä tyi chañ yik'oty jujump'ej jiñi ty'añtyak ñukbä ik'äjñi'bal, ya'i mi acha' pejkañ jiñi ty'añ awik'otyo'b. Su'beño'b cha'añ mi ikäño'b jiñi retrajtyak boñolbä tyi yambä its'ijbal. Tyi iyujtyi'bal mele jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi eñtyäl yik'oty k'ajtyibeñ yañbä xkäñjuño'b cha'añ mi' cha'leño'b ty'añ, cha'añ bajche' tyi ijak'äyo'b ipi'älo'b.

20 minutos

- ◆ Joñoñoñ alp'eñaloñbäloñ mi kmelojoñ tronel muk'bä isu'beñoñoñ **knana'**.
- ◆ Wä' tyi lon klumal, ojli mi ipäyyelo' majlel tyi tronel cha'añ mi ikotyano'b jiñi **itatuch** yik'oty yuskuñ.
- ◆ Jiñi alo'bo'b mi ityempaño'b ibäj juntyiki cha'tyiki cha'añ mi imajlelo' tyi **julmuty**.
- ◆ Añ je'e muk'bä ityempaño'b ibäj cha'añ mi yäsiño' **ty'orok** tyi karutye'.

Komo pejkañ awik'otyo'b xkäñjuño'b jiñi xujty'il ty'añtyak, ya'i ma' k'ajtyibeño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ixik'iyob iyäl. Che' jiñi mi ikeje ikäño'b jiñi retrajtyak añbä yambä its'ijbal.

Lak cha'leñla ty'añ

Ña'tyäyemixbä acha'añ...

- ◆ Jiñi knana' mi ichokoñ majlel tyi xoty' si'.
- ◆ Jiñi itatuch ajrosa chonkol iyäk'ñañ ipäk'ä'b ich.
- ◆ Jiñi xwañ tsa' majli tyi julmuty.
- ◆ Jiñi alo'bob chonkolo'b itsäñsañ ty'orok.

146

Pejkañ tyi xuk'ul yik'oty tyi käläx jujump'ej jiñi xujty'il ty'añtyak ik'ajtyibeño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi icha' pejkaño'b imi ichajpaño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ya'i mi alu' tyempañ jiñi ta'bä lu' ñik'i ajli, imi awäl jiñi ta'ixbä chajpäñtyi. Mu'bä kejel imelo'b jiñi xkäñjuño'b jujuñtyiki mi imelo'b.

10 minutos

Mu'bä imelo'b jiñi xñoxo'b

Wä' baki chumuloñ, jiñi xñoxo'b mi imejlel imelo'b e'tyel che' bajche' jiñi kãñityaj otyoty, xik' oñel yik'oty su'bty'añ tyi ipejtyelel yalo' bilo'b cha'añ bajche' mi icha'leño'b troñel tyi yotyoty, che' weñ p'ätyälo'tyo mi ipäk'ob ixim, bu'ul, ch'ujm, ajkum, ts'ijñ, yik'oty sik'ä' tyi imal cholel. Mi imelo'b je'e chiki', p'ejty yik'oty misuji'b.

Xkolelo' wa'li ma'ix tyi ilu' kãñäyo'b imel jiñi ta'bä iweñ meleyo' xñoxo'b, muk' jachix ipäk'o'b ixim, bu'ul yik'oty kajpej, yañtyako'b xñoxo'b ma'ix muk'o'b tyi tronel, k'amo'ix, muk' jachix iyälo'b je'e ke isajtye jachix chonkol ipijtyaño'b.

Ojli mi iyajñelo'b tyi ch'ujel tyi klesia che' bajche' ñox ixiko'b, yik'oty yalo' bilo'b o imamo'b. Ya'i tyi yotyoty mi kãñityaño'b aläl imi weñ tächkiño'b tyi alas cha'añ ma'añ mi yuk'ejelo'b.

Pejkañ tyi kälax yik'oty tyi xuk'ul jiñi ts'itya' ty'añ, imi la' cha' komo pejkañ awik'oty xkãñjuño'b, che' jiñi su'beño'b cha'añ mi icha' yälo'b chuki tyi iña'tyäyo'b cha'añ jiñi ts'itya' tyañ.

30 minutos

La' lak pejkañ.

- ◆ ¿Chuki tyi la' ch'ämbe isujm tyi jiñi ts'itya' ty'añ ta'ixbä laj k'ele?
- ◆ ¿Bajche' yilal lak pi'älo'b ila tyi alumal?
- ◆ ¿Bakibä jiñi mu'bä imulañ imelo'b jiñi lak pi'älo'b?
- ◆ ¿Bakibä jiñi machbäj muk'ik imulañ imelo'b?

Komo pejkañ awik'otyo'b jiñi xkäñjuño'b ili k'ajtyibaltyak ambä tyi chañ yik'oty mi asu'beño' iyäl chuki tyi iña'tyäyo'b.

- ◆ ¿Chuki chonkol isu' b jiñi xujty'il ty' añ añbä yejtyalel, ya'bä ts'ijbubil tyi chañ?
- ◆ ¿Chuki iye'tyel ik' äjñi' bal jiñi klerensyal?

Su'beño' b jiñi xkäñjuno' b cha' añ mi ipejkaño' jiñi xujty'il ty' añ añbä yejtyalel, ya'bä añ tyi chañ yik'oty je'e su'beño' b cha' añ mi ijak'o jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi iye' bal jiñi ejtyalel.

Mu'bä imelo'b jiñi xñoxo'b

Wä' baki chumuloñ, jiñi xñoxo'b mi imejlel imelo'b e'tyel che' bajche' jiñi kãñityaj otyoty, xik'oñel yik'oty su'bty'añ tyi ipejtyelel yalo'blo'b cha'añ bajche' mi icha'leño'b troñel tyi yotyoty, che' weñ p'ätyälo'tyo mi ipäk'ob ixim, bu'ul, ch'ujm, ajkum, ts'ijñ, yik'oty sik'ä' tyi imal cholel. Mi imelo'b je'e chiki', p'ejty yik'oty misuji'b.

Su'beño'b jiñi xkãñjuño'b cha'añ mi icha' ts'ijbuño'b ya'ba' jãlts'ijbu'bil raya jiñi ts'itya' ty'añ ambä tyi chañ.

15 minutos

Ts'ijbuñ

151

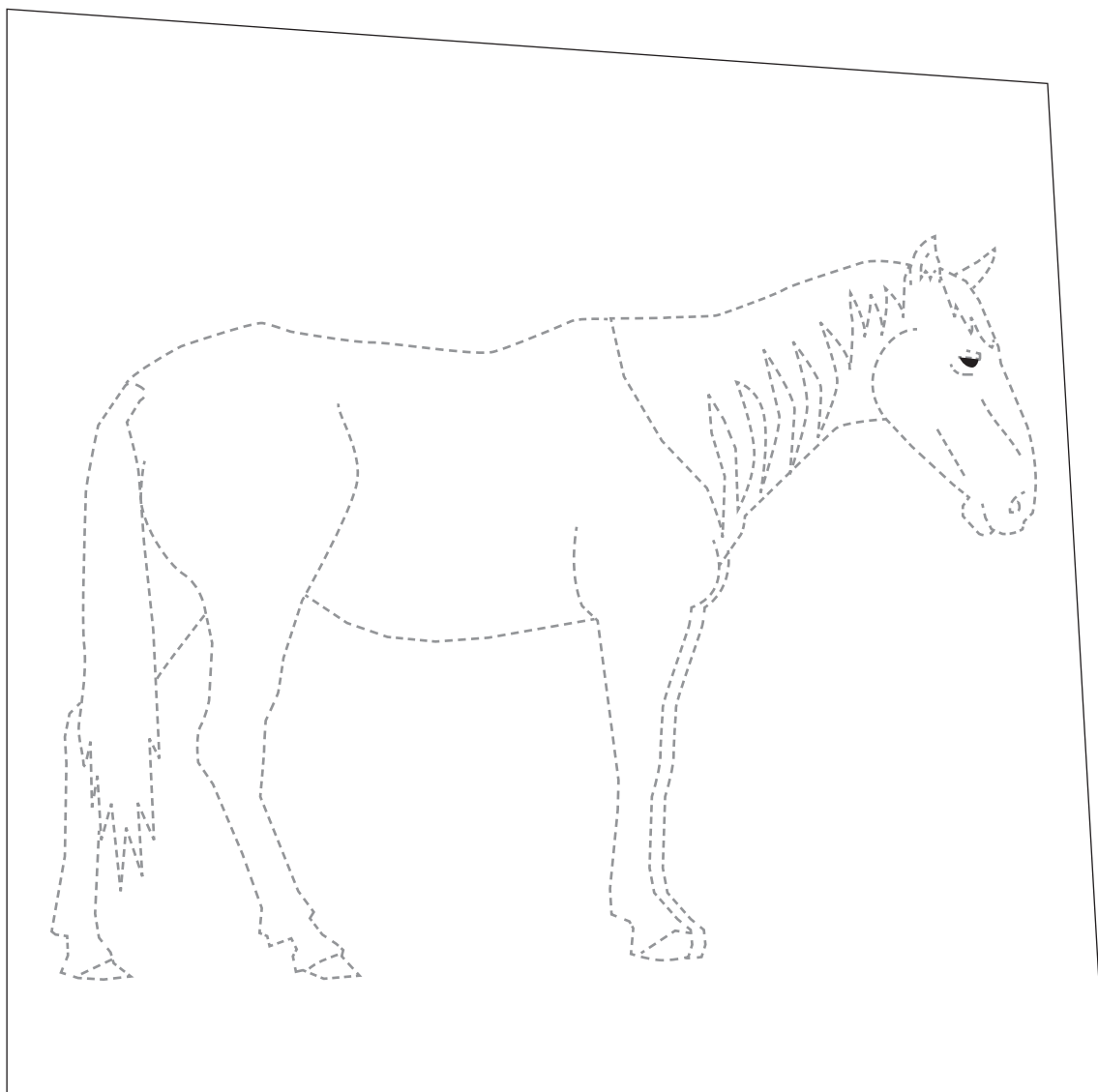
Su'beño' b xkäñjuño' b cha' añ mi its'jbuño' b ya' ba' säpäl yalo' jälälbä raya jiñi ty' ańtyak mu' bā its'ijbuńtyel yik' oty jiñi retrajtyak
n, t, ty, ty' chonkolbä ik' ejlel.

15 minutos

Muk'bä ikejel la' mel, tyi la' wotyoty

152

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi its'äkyisaño'b yik'oty la' iboño'b jiñi ejtyaläl.

10 minutos

tawla

ty'oxja'

ty'añ

tye'

nana'

tyak'iñ

troñel

chonkol

naylu

ty'ul

tyuts'

täkäch

n

t

ty

ty'

Su'beño' b jiñi xkäñjuño' b cha'añ mi isajkaño' b ty'añtyak ambä tyi imal pisaroñ yik'oty la' its'ijbuño' b ya'ba' jälts'ijbubil raya yik'otyba retrajtyak ya'bä tsolol tyi ichañlel, che' je'el mi asu'beño' ipejkañ tyi jujuñp'ej.

10 minutos

- ◆ Jiñi wiñik woli i__ok lum.

- ◆ Jiñi alo'b chonkol iwe'sañ __ul.

- ◆ Jiñi xñox woli ik'el pa__chañ.

- ◆ Jiñi xk'aläl chonkol imisuñ imal o__o__.

Su'beño'b jiñi xkänjuño'b cha'añ mi ik'elo'b jiñi ejtyalältyak yik'oty la' its'äkyisaño'b jiñi ty'añtyak yik'otybä iretrajlel n, t, ty, ty', chä'äch bajche' yom ts'äkyisäntyel.

15 minutos

Ts'äkyisañlaj _____

eñtyäl	itataras	tyem	ty'iw
chunchuñ	ta'chä'b	tyep'elix	ty'oty'

- ◆ Jiñi ksi'im ta'ix sajtyi _____.
- ◆ Jiñi kijts'iñ chonkol ik'ux _____ muty.
- ◆ Jiñi kotyoty ta' yajli majlel tyi _____.
- ◆ Jiñi aläl woli iyäsiñ _____.
- ◆ Jiñi xmateyu wen _____ tyi ibujk.
- ◆ Jiñi kxuty ñakal tyi _____.
- ◆ Jiñi xpegro ta' itsäñsäj _____.
- ◆ Ya'i tyi cholel wen ka'bäl _____.

155

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ipejkaño'b jiñi tyantyak ya'bä añ tyi chañ, iche' je'e la' its'äkyisaño'b jiñi xulty'il ty'añ ma'añbä ts'äkäl. Ya'i mi asu'beño' ipejkañ mi ts'äkälix.

15 minutos

- ◆ Su'beño'b jiñi xkähnjuño'b cha'añ mi imuch'kiño'b ibäj tyi cha'mojty, cha'añ mi imelo'b tyi jujuñmojty jump'ej oño'ty'añ yik'oty la' iyulsi'buño'b ejtyalältyak tyi ityojlel jiñi oño'ty'añ mu'bä iyäjlel ila tyi lak lumal.
- ◆ Cha'añ muk'ix iyujtyel ili alas kähn juñ, tyi jujuñmojty xkähnjuño'b mi ik'axelo'b iyäkeño'b isujmlel jiñi iyulsi'ijbo'b.

157

10 minutos

Wäkp'ajl ty'añ 6

Che' tyi yäläyo'b

158

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ik'elo'b jiñi ejtyalältyak yik'oty la' ichajpaño' chuki mi iña'tyaño'b.

15 minutos

¿Jiñi chuki la kujil?

◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i tyi ejtyaläl?

◆ ¿Chuki mi awäl, mi ikajel iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?

Che' tyi yäläyo'b

Mi yälo' wajali ke ya'i tyi **ch'eñ** ambä tyi jolja' wä'i tyi lak lumal tyila mu'bi ilok'e ja'a kawayu' tyi a'bäle che' weñ muk' ja'al, ñaxanbä tyi yiläyo' jiñäch li **ts'i'** ita'bi weñ kaji iwojwoño', che' jiñi lix chumtyälo läk'älo'bä iyotyoty ta'bi tyejchi ik'elo, mosolo'bi ibäj tyi **tsuts** Kome weñ ambi tsäñal, li ja'a kawayu' tyi xiñi kayejbi mi iñumel tyi ajñel, ka'bälbi kixtyañuj ma'añbä tyi yiläyo', tyambi ochemo'b iwäyel, jiñächbi yuk'el li **chil** i'ik'bä mi its'itya' u'biño' che' chilchilña tyi a'bälel,

che' ta'ix bo'yi tyi xämbal li ja' kawayu' muk'ixbi icha ochel tyi imal jiñi ch'en.

Su'bula ili k'ajtyibaltyak:

- ◆ ¿Chuki ik'aba' ili ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki yom iyäl ili ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki ik'aba' jiñi lum baki añ ch'eñ?
- ◆ ¿Chuki jiñi mu'bä iyochel majlel tyi imal ch'eñ?
- ◆ ¿Chuki tyi weñ kaji imel jiñi ts'i' che' tyi yiläyo' jiñi ja'a kawayu'?

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibaltyak tsololbä tyi chañ, ya'i ak'eñ ichajpaño'b jiñi ts'itya' ty'añ, iya'i mi apejkabeño'b tyi käläx yik'oty tyi xuk'ul jiñi ts'itya' ty'añ, mi icha' yälo'b jiñi chuki mi apejkañ yik'oty mi ik'elo'b jiñi ty'añtyak añbä yambä its'ijbal. lwi'ilix mi amel jiñi k'ajtyibaltyak añbä tyi yujtyi'bal jiñi ts'itya' ty'añ.

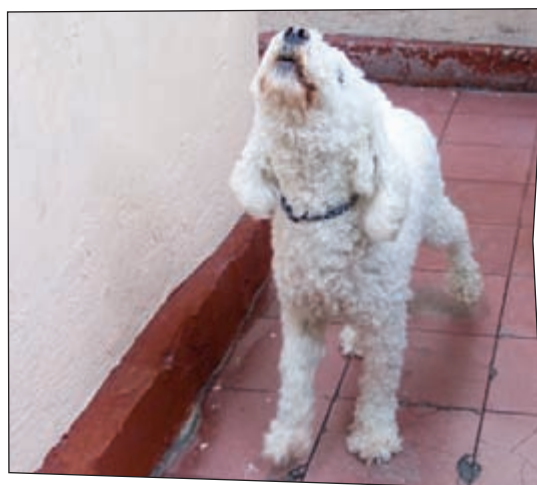
Ty'añtyak yik'otybä: ts - ts' - ch - ch'

◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i, tyi ejtyalältyak?

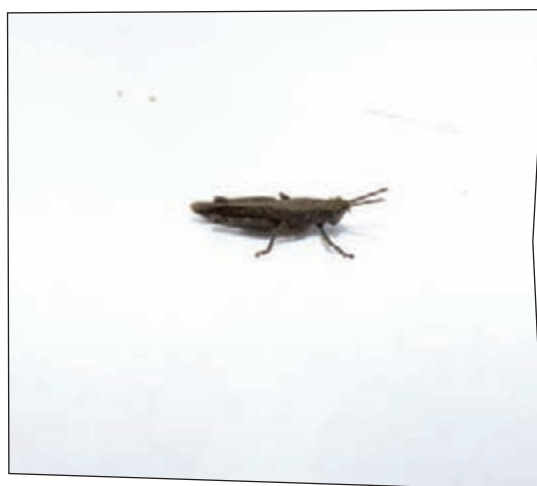
ch'eñ

ts'i'

tsuts

chil

La' lak pejkañ ili k'ajtyibaltyak:

- ◆ ¿Bakibä oño'ty'añtyak la kujil cha'añ lak lumal?

162

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibal añbä tyi chañ yik'oty jujump'ej jiñi ty'añtyak ñukbä ik'äjñi'bal, ya'i mi acha' pejkañ jiñi ty'añ awik'otyo'b. Su'beño'b cha'añ mi ikäño'b jiñi retrajtyak boñolbä tyi yambä its'ijbal. Tyi iyujtyi'bal mele jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi eñtyäl yik'oty k'ajtyibeñ yañbä xkäñjuño'b cha'añ mi' cha'leño'b ty'añ, cha'añ bajche' tyi ijak'äyo'b ipi'älo'b.

20 minutos

Lak cha'leñla ty'añ

- ◆ Ya'i tyi **ch'eñ** ambä tyi jolja' wa'i tyi lak lumal tyila mu'bi ilok'e ja'a kawayu'.
- ◆ Naxañbä tyi yiläyo' jiñäch li **ts'i'** ita'bi weñ kaji iwojwoño'.
- ◆ Jiñi lix chumtyälo'b läk'älo'bä iyotyoty ta'bä tyejchi ik'elo'b, mosolo'bi ibäj tyi **tsuts** kome weñ ambi tsäñal.
- ◆ Jiñächbi yuk'el li **chil** i'ik'bä mi its'itya' u'biño'b che' chilchiña tyi a'bälel.

163

Komo pejkañ awik'otyo'b xkäñjuño'b jiñi xujty'il ty'añtyak, ya'i ma' k'ajtyibeño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ixik'iyob iyäl. Ya'i mi ikeje ikäño'b jiñi retrajtyak añbä yambä its'ijbal.

15 minutos

Lak cha'leñla ty'añ

Ña'tyäyemixbä acha'añ...

- ◆ Jiñi ch'eñ weñ bä'bä'k'eñ imal kome ik'ch'ipañ.
- ◆ Jiñi ts'i' yujil ibajñe chukol bämaty'e'el.
- ◆ Jiñi lak kpi'älo'b chonkol imäño'b tsuts.
- ◆ Jiñi chil weñ k'uxchikiñjax ik'ay tyi a'bälel.

164

Pejkañ tyi xuk'ul yik'oty tyi käläx jujump'ej jiñi xujty'il ty'añtyak ik'ajtyibeño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi icha' pejkaño'b imi ichajpaño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ya'i mi alu' tyempañ jiñi ta'bä lu' ñik'i ajli, imi awäl jiñi ta'ixbä chajpäñtyi. Mu'bä kejel imelo'b jiñi xkäñjuño'b jujuñtyiki mi imelo'b.

10 minutos

Isäkläñtye ityiejchi'bal jiñi ixim

Wajali ta'bi yälä jiñi ik': joñoñ iyumoñ jiñi ixim, mi käk'beñetyla jiñi ixim mi mu'ki awäk'eñoñla lembal yik'oty ñichim. Che' jiñi tyi ityempäyo' ibäj jiñi wiñiko'b cha'añ mi' majle yäk'o' pejtyele ta'bä k'ajtyibeñtyiyo'b. Ya'i machbi ba'an tyi isujtyisä ity'an jiñi ik'; li wiñiko'b ta'bi keji isäklaño' bämattyel che' bajche' xmukuy, cha'añ mi ipejkañ jiñi ik'.

Machbi ba'añ tyi ityajayo', ta'bi keji ipejkaño' jiñi chächäk xinich', ita'bi ik'ajtyibeyo', ¿baki mi amajle?, che'bi yik'oty; säklaj ixim mik majle che'bi tyi ija'k'ä, ta'bi iña'tyä ke jiñi tsuk mi ik'ux ixim ita'bi ibe tsäkle majle, che' jiñi ta'ixbi majli tyi iye'balbi ch'eñ ba' tyi ochi. Li chächäk xiñich' ta'bi sujtyi tyäle isu'beñ xkolelo'b ke ta'ix ityaja li ixim, ke ambi. Tyi iye'bal kolem tyuñ, ita'bi su'beñtyi ke mi ik'ajtyibeño' kotyayaj jiñi chajk, cha'an mi' ts'ij jiñi tyuñ imi ilenjajwe', cha'an imejle ilok'o' jiñi ixim, imuk'ix ipäk'o' jiñi xkolelo'.

Pejkañ tyi kälax yik'oty tyi xuk'uljiñi ts'itya' ty'añ, imi la' cha' komo pejkañ awik'oty xkäñjuño'b, che' jiñi su'beño'b cha'añ mi icha' yälo'b chuki tyi iña'tyäyo'b cha'añ jiñi ts'itya' tyañ.

30 minutos

La' lak pejkañ

- ◆ ¿Chuki tyi la' ch'ämbe isujm tyi jiñi ts'itya' ty'añ ta'ixbä laj k'ele?
- ◆ ¿Bakityakbä jiñi oño'ty'añ lakuji, mu'bä iyälo'b ila tyi la klumal?
- ◆ ¿Chuki ñuk ik'äjñi'bal mi la käl cha'añ mi lak ña'tyañ jiñi oño'ty'añ mu'bä yäjlel ila tyi lak lumal?
- ◆ ¿Chuki yom mi lak mel cha'añ ma'añ mi isäty ibäj jiñi yoño'ty'añlel lak lumal?

166

Komo pejkañ awik'otyo'b jiñi xkäñjuño'b ili k'ajtyibaltyak ambä tyi chañ yik'oty mi asu'beño' iyäl chuki tyi iña'tyäyo'b.

30 minutos

Chonkol ilu' päjyelo' tyi ipejtyele jiñi alp'eñalo' yujilo'bä o iña'tyayo'bä oño'ty'añ cha'añbä ilumal, jiñi ta'bä su'bentyiyo' tyi iñoxtyaty; cha'añ mi ik'ejlel isäkläñtyel maxki ñoj yuji jiñi oño'ty'añ wä' tyi lak klumal.

- ◆ ¿Chuki chonkol isu'b jiñi xujty'il ty'añ ya'bä ts'ijbubil tyi chañ?
- ◆ ¿Chuki mi ikeje isäklaño'?

Su'beño'b jiñi xkäñjuno'b cha'añ mi ipejkaño' jiñi xujty'il ty'añ ya'bä añ tyi chañ yik'oty je'e su'beño'b cha'añ mi ijak'o jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi iye'bal jiñi xujty'il ty'añ.

10 minutos

Isäkläñtyel ityejchi'bal jiñi ixim

Wajali ta'bi yälä jiñi ik': joñoñ iyumoñ jiñi ixim, mi käk'beñetyla jiñi ixim mi mu'ki awäk'eñoñla lembal yik'oty ñichim. Che' jiñi tyi ityempäyo' ibäj jiñi wiñiko'b cha'añ mi' majle yäk'o' pejtyele ta'bä k'ajtyibeñtyiyo'b. Ya'i machbi ba'an tyi isujtyisä ity'an jiñi ik'; li wiñiko'b ta'bi keji isäklaño' bämattyel che' bajche' xmukuy, cha'añ mi ipejkañ jiñi ik'.

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi icha' ts'ijbuño'b ya'ba' jälts'ijbu'bil raya jiñi ts'itya' ty'añ ambä tyi chañ.

15 minutos

Ts'ijbuñ

169

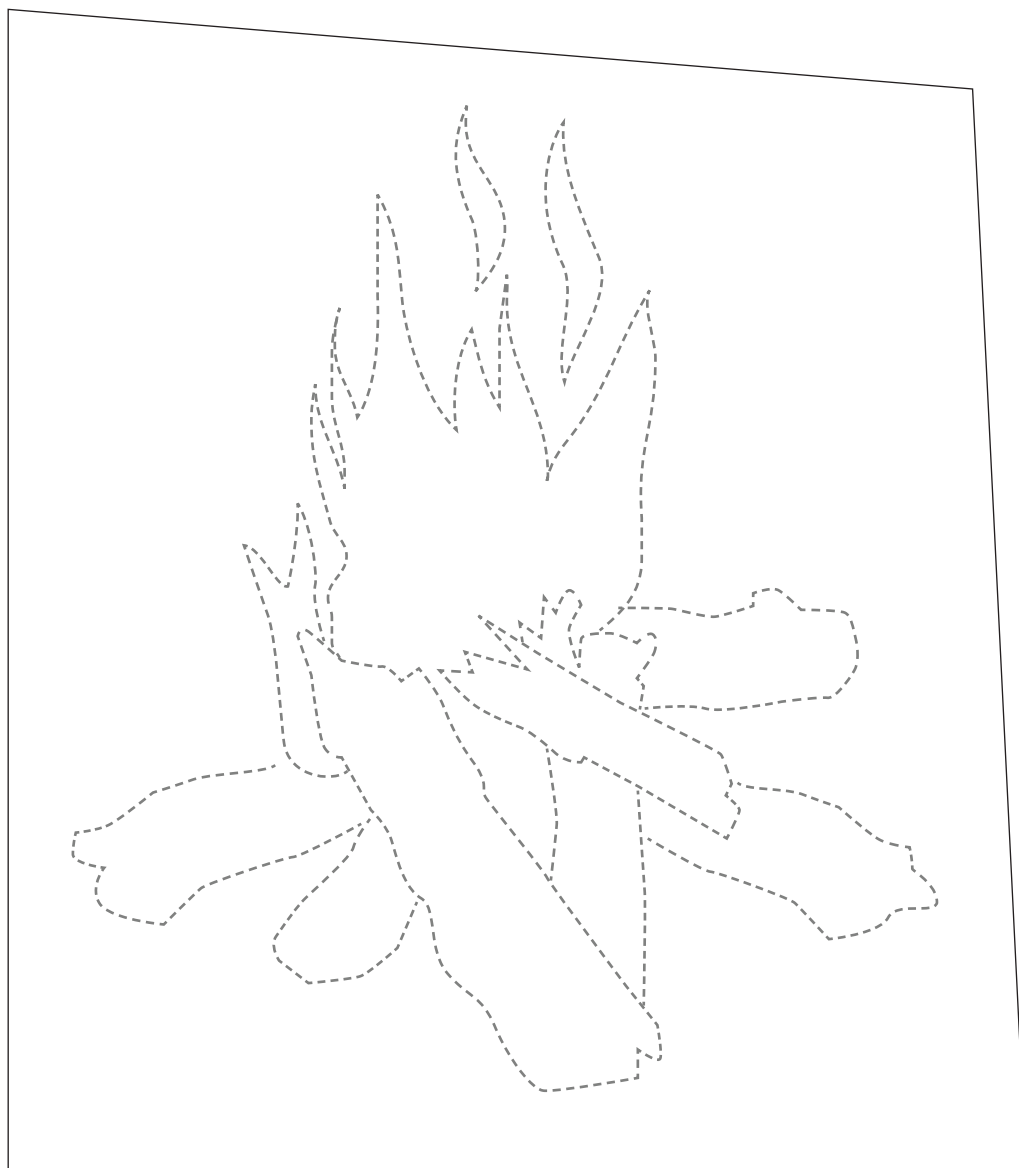
Su'beño' b xkäñjuño' b cha' añ mi its'jbuño' b ya' ba' säpäl yalo' jälälbä raya jiñi ty' ańtyak mu' bā its'ijbuńtyel yik' oty jiñi retrajtyak ts, ts' , ch, ch' , chonkolbä ik' ejlel.

15 minutos

Muk'bä ikejel la' mel, tyi la' wotyoty

170

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi its'äkyisaño'b yik'oty la' iboño'b tyi jujump'ej jiñi ejtyalältyak.

10 minutos

ts

tsuk ☐
tsepe ☐
tsu'sañ ☐

tyumuty ☐
tsaj ☐
tya'jol ☐

ts'

tyatyäña'al ☐
ts'ij ☐
ts'ej ☐

ts'aja ☐
tyatymuty ☐
ts'ok ☐

ch

chäy ☐
ñichim ☐
tya'ñi' ☐

chij ☐
ñi'uk' ☐
chim ☐

ch'

ch'ox ☐
xiñich' ☐
ch'ix ☐

ch'eñ ☐
momoy ☐
wajtyañ ☐

Su'beño' b jiñi xkäñjuño' b cha'añ mi its'ijbuño' yik'oty jump'ej rus jiñi ty'añtyak che'bä yila bajche jiñi kolembä, ambä tyi juñwej ats'ej.

- ◆ Jiñi kolem **tsuk** woli ijsäbeñ iyixim awermañu.
- ◆ Jiñi xña'achu' chonkol **itsu'sañ** yal.
- ◆ Jiñi atyaty ta' majli tyi **ts'ok** ja'as ya'i ba' muk'o'b tyi uch'el.
- ◆ Jiñi ajrosa chonkol isajkañ **chij** cha'añ mi ikächbeñ yok muty.
- ◆ Jiñi ts'i' mi **ts'aj** ibäj tyi ja' kome weñ ka'bäl tyikwal.
- ◆ Jiñi **chim** ta'ix tsijli kome weñ ñoxix.
- ◆ Jiñi **ch'ox** mi' weñ yäk'eñoñla k'ux ñä'k'.
- ◆ Jiñi i'ik' **xiñich'** weñ k'uxatyax iyej.

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ipejkaño'b xujty'il ty'añtyak añbä ya'i tyi chañ, iche' je'el la' itsiktyisäbeño'b isujmlel.

15 minutos.

Tsäktyesanla ili xujty'il tyañ

itsel

ts'a'añ

chañ

Ch'äk

tsik

ts'is

chajpañ

ch'ak

- ◆ Jiñi simaroñ ich weñ _____ .
- ◆ Jiñi xtyaty muty weñ kolemjax _____ .
- ◆ Jiñi xtyaty ts'i' mi iweñ p'ol _____ .
- ◆ Jiñi kermañu weñ _____ ima'añ mi imejlel ochel tyi ch'eñ.
- ◆ Jiñi alo'b woli _____ ijuñ.
- ◆ Chuki tyi _____ tsa' sajtyi awijts'iñ.
- ◆ Jiñi kchuchu' tyots'olix tyi _____ che' ta' ñumi ja'a kawayu'.
- ◆ Jiñi xk'alälo'b chonkol iñopo'b bujkäl.

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ipejkaño'b jiñi ty'añtyak ya'bä añ tyi chañ, iche' je'e la' its'ijbuño' yik'oty mi its'äkyisañ jiñi xujty'il ty'añ ba'añ jälts'ijbubilbä raya ma'añbä ts'äkäl, ya'i mi asu'beño' ipejkañ mi ts'äkyäyemix.

15 minutos

- ◆ Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi its'ijbuño'b ts'itya' ty'añ cha'añ jujuñtyikil ipäy yombä iyäk'eño'.
- ◆ Mej mi yäk'eño'b tyi juñtyiki ipi'älbä tyi k'el juñ xkalälbä o x-ixikbä, mej mi yäk'eñ je'e xpäs juñ, iyijts'iñ, juñtyiki ñoj ipi'älbä yik'oty yañtyako'bä yom.
- ◆ Jiñi ts'itya' ty'añ ma'añ ñoj ka'bäl mi its'ijbuñtyel.
- ◆ Che' jiñi, mi ak'ajtyibeño' cha'tyiki yomo'bä numel ipejkañ jiñi ts'itya' ty'añ ta'bä its'ijbuyo'.
- ◆ Tyi yujtyi'bal, mi acha'leñ ty'añ chukoch nuk ik'äjñi'bal jiñi che' mi lak ts'ijbuñ chuki lakoom lakäl la kik'oty majchki lakom.

Käñoñel kik'oty yañtyako'bä

175

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b ik'aba' jiñi ts'itya' ty'añ: käñoñel kik'oty yanttyako'bä, k'ajtyibeño'b mimi iña'tyaño'b chuki mi ikeje ik'elo'b tyi ili wukp'ajl tyañ, ima' ts'ijbuñ tyi pisaroñ chuki mi isu'beñetyo'b yik'oty mi asu'beño'b ke mi its'ijbuño'b ba'añ jälts'ijbubibä raya añbä tyi chañ jiñi chuki mi ats'ijbuñ.

10 minutos

Lak cha'leñla ty'añ _____

Wukp'ajl ty'añ 7

käñoñel kik'oty yañtyako'bä

176

Su'beño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi ik'elo'b jiñi ejtyalältyak
yik'oty la' ichajpaño' chuki mi iña'tyaño'b.

10 minutos

¿Jiñi chuki la kujil?

- ◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i tyi ejtyaläl?
- ◆ ¿Chuki mi awäl, mi ikajel iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?

Käñoñel kik'oty yañtyako'bä

Che' mi lak lok'el tyi lak lumal, imij k'otyela tyi yambä tyejklum, käläxix chuki mi laj käñ, chäch tyi ujtyi bajche' jiñi xñikolas che'ñak tyi ikäyä ilum cha'añ isäklañ **troñel**, jiñi ili wiñik ta'ix ikäñä kaxlañ ty'añ yik'oty yañtyakbä kostumprejtyak.

Che' mi isujtyel **majlel** tyi ilumal mach lajalix iña'tyibal bajche' ya'bä chumulo', mach lajalix mi iyilañ pamil, mach weñix mi iyilañ che' ojli ipi'älo'b che' jach mi iwa' k'ajtyiño' yijñam; bajche' iweñle mi yäl ñaxambi mi ipejka'ño'b ibäj jiñi xkolelo' cha'an mi ikäño'b ibäj, cha'añ jiñi alo' muk'ix isu'beñ tyaty iña' cha'añ mi majalo' tyi **k'ajtyityi'** kome chä'ächbi mi imejle tyi tyejklum.

Su'bula ili k'ajtyibaltyak:

- ◆ ¿Chuki ik'aba' ili ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki yom iyäl jiñi ts'itya' ty'añ?
- ◆ ¿Chuki tyi majli isäklañ jiñi xñikolas tyi tyejklum?
- ◆ ¿Chuki tyi ikäñä jiñi xñikolas ya'i tyi tyejklum?
- ◆ ¿Chuki mach lajalilx icha'añ jiñi xñikolas yik'oty ya'bä chumulo' tyi ilumal?

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibaltyak tsololbä tyi chañ, ya'i ak'eñ ichajpaño'b jiñi ts'itya' ty'añ, iya'i mi apejkabeño'b tyi käläx yik'oty tyi xuk'ul jiñi ts'itya' ty'añ, mi icha' yälo'b jiñi chuki mi apejkañ yik'oty mi ik'elo'b jiñi ty'añtyak añbä yambä its'ijbal. lwi'ilix mi amel jiñi k'ajtyibaltyak añbä tyi yujtyi'bal jiñi ts'itya' ty'añ.

20 minutos

- ◆ ¿Chuki mi ak'el ya'i, tyi ejtyalältyak?

troñel

k'ajtyityi'

k'iñejel

rus

La' lak pejkañ ili k'ajtyibaltyak:

- ◆ Bajche' mi ipejkaño'b ibäj jiñi lak pi'älo'b ila tyi lak lumal?

Pejkabeño'b xkäñjuño'b jiñi k'ajtyibal añbä tyi chañ yik'oty jujump'ej jiñi ty'añtyak ñukbä ik'äjñi'bal, ya'i mi acha' pejkañ jiñi ty'añ awik'otyo'b. Su'beño'b cha'añ mi ikäño'b jiñi retrajtyak boñolbä tyi yambä its'ijbal. Tyi iyujtyi'bal mele jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi eñtyäl yik'oty k'ajtyibeñ yañbä xkäñjuño'b cha'añ mi' cha'leño'b ty'añ, cha'añ bajche' tyi ijak'äyo'b ipi'älo'b.

- ◆ Jiñi xñikolas che' ak tyi ikäyä ilum cha'añ isäklañ **troñel**.
- ◆ Jiñi alo' muk'ix isu'beñ tyaty iña' cha'añ mi' majalo' tyi **k'ajtyityi'**.
- ◆ Ilekax mi yilaño'b bajche' mi imejlel **k'iñejel**.
- ◆ Mu'bä iñoj mula'ño'b jiñäch jiñi k'iñ **rus**.

Komo pejkañ awik'otyo'b xkäñjuño'b jiñi xujty'il ty'añtyak ya'i ma' k'ajtyibeño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ixik'iyob iyäl. Ya'i mi ikeje ikäño'b jiñi retrajtyak aña yambä its'ijbal.

Ña'tyäyemixbä acha'añ...

- ◆ Weñ ka'bäl jiñi troñel tyi yajkäñtyel ya'i tyi tyejklum.
- ◆ Mach juñlajal mi imelo'b k'ajtyityi'.
- ◆ Jiñi xwañ muk'ix ikajel imel k'iñejel ila tyi ilumal.
- ◆ Yomixbi k'ajtyityi' jiñi kuskuñ kome ñukixbi mi iyäl.

Pejkañ tyi xuk'ul yik'oty tyi käläx jujump'ej jiñi xujty'il ty'añtyak ik'ajtyibeño'b jiñi xkäñjuño'b cha'añ mi icha' pejkaño'b imi ichajpaño'b chuki tyi iña'tyäyo'b, ya'i mi alu' tyempañ jiñi ta'bä lu' ñik'i ajli, imi awäl jiñi ta'ixbä chajpäñtyi. Mu'bä kejel imelo'b jiñi xkäñjuño'b jujuñtyiki mi imelo'b.

Xjula'o'b tyi klumal tyila

Ka'bä lak pi'älo'b muk'bä ijulelo'b wä' tyi lak klumal tyila mi iweñ mulaño' käytyäl tyi chumtyäl wä'i, cha'añbi ñoj ilekax mi yilaño'b bajche' mi imejlel k'iñejel.

Ixku mu'bä iñoj mula'ño'b jiñäch jiñi k'iñ rus mu'bä imelbeñtyel ik'iñ chä'ch bajche tyi yuxp'ejlel mayo, kome mi icha'leñtye xämbal.

k'älätyo ba'añ jiñi rus tyi ñoj ipamlel wits; ojilil tyi yik'añle yuxp'ejlel mayo milletselo' majlel yañtyako'bä ik'tyo mi iletselo' ya'bä oraj tyi ñoj k'iñix, ty'isla tyom lawo'b majlel isi'bik.

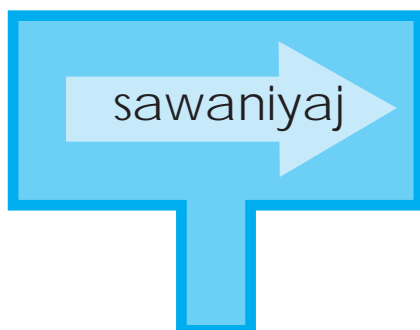
Pejkañ tyi käläx yik'oty tyi xuk'uljiñi ts'itya' ty'añ, imi la' cha' komo pejkañ awik'oty xkäñjuño'b, che' jiñi su'beño'b cha'añ mi icha'yälo'b chuki tyi iña'tyäyo'b cha'añ jiñi ts'itya' tyañ.

La' lak pejkañ

- ◆ ¿Chuki tyi la' chämbe isujm tyi jiñi ts'itya' ty'añ ta'ixbä laj k'ele?
- ◆ ¿Chukoch ñuk ik'äjñi'bal che' mi kpejkañ lakbäj la kik'oty lak pi'älo'b tyi la klumal?
- ◆ ¿Chukoch mi ilajal pejkañ pejkaño' ibäj jiñi lak pi'älo'b wä' tyi la klumal?
- ◆ ¿Bajche' mi kpejkañ lak bäj la kik'oty alp'eñalo'b oñoj lak pi'älbä lakbäj wä' tyi la klumal o mach wä' chumulo'?

Komo pejkañ awik'otyo'b jiñi xkäñjuño'b ili k'ajtyibaltyak ambä tyi chañ yik'oty mi asu'beño' iyäl chuki tyi iña'tyäyo'b.

- ◆ ¿Chuki chonkol isu'b jiñi xujty'il ty'añ ya'bä ts'ijbubil tyi chañ?
- ◆ ¿Chuki tyi lumal chonkol ipästyäl ya'i tyi su'boñi'b ambä tyi chañ?

Su'beño'b jiñi xkäñjuno'b cha'añ mi ipejkaño' jiñi xujty'il ty'añ ya'bä añ tyi chañ yik'oty je'e su'beño'b cha'añ mi ijak'o jiñi k'ajtyiyaj añbä tyi iye'bal jiñi xujty'il ty'añ.

186

Ixku mu'bä iñoj mula'ño'b jiñäch jiñi
rus mu 'bä imelbentyel imelbentyel ikiñ
chä'ch bajche tyi yuxp'ejlel mayo,
kome mi icha'leñtye xämbal k'älättyo
ba'añ jiñi rus tyi ñoj ipamlel wits.

[illegible]

Su'beño'b jiñi xkänjuño'b cha'añ mi icha' ts'ijbuño'b ya'ba' jälts'ijbubil raya jiñi ts'itya' ty'añ ambä tyi chañ.

15 minutos

Ts'ijbuñ

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

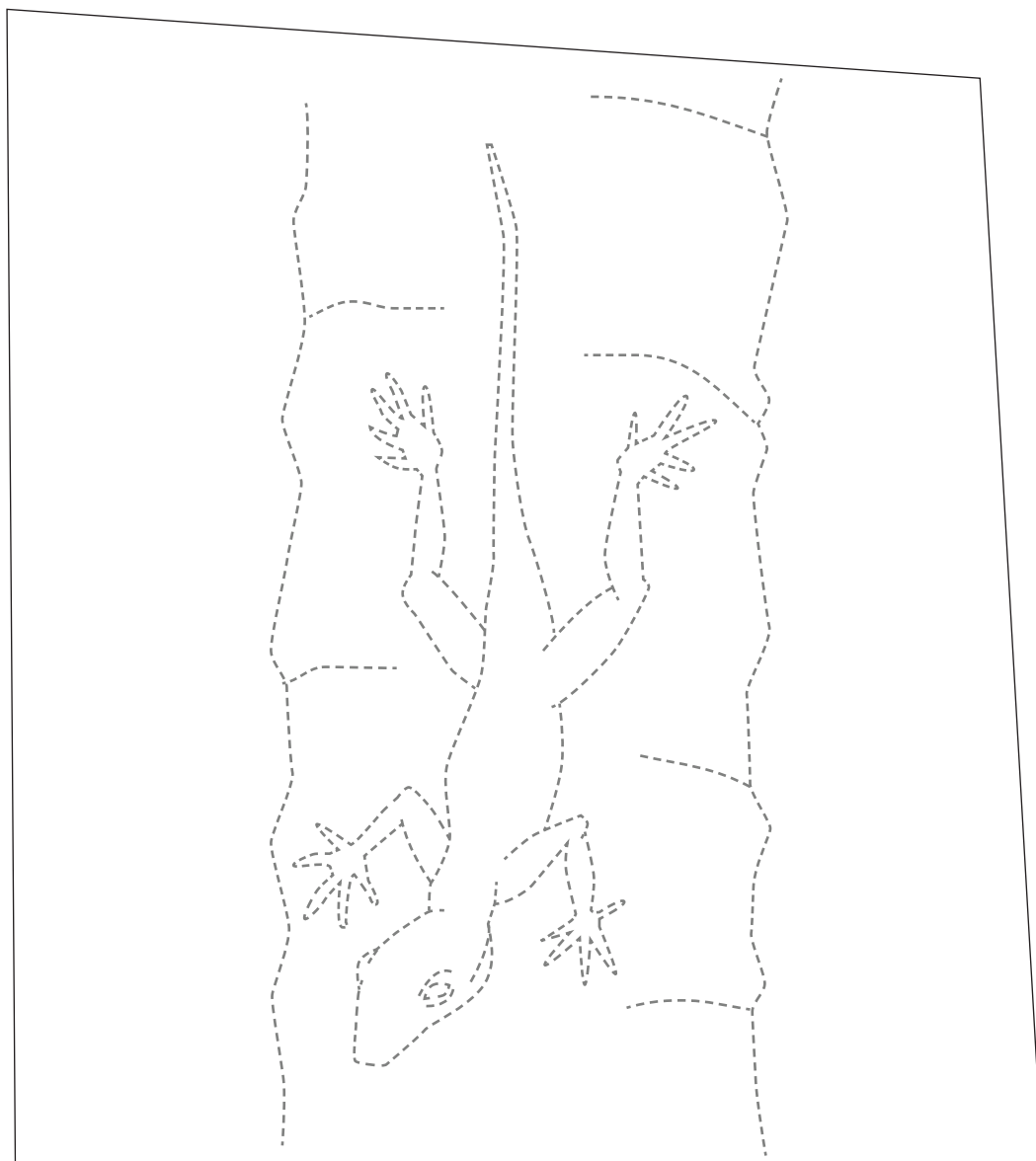
Su'beño' b xkäñjuño' b cha'añ mi its'jbuño' b ya'ba' säpäl yalo' jälälbä raya jiñi ty'a añtyak mu' bäs its'ijbuñtyel yik'oty jiñi retrajtyak k', r chonkolbä ik'ejlel.

15 minutos

Muk'bä ikajel la' mel, tyi la' wotyoty

188

Su'beño'b jiñi xkänjuño'b cha'añ mi its'äkyisaño'b yik'toy la' iboño'b tyi jujump'ej jiñi ejtyalältyak.

10 minutos

K'ajk

K'aj oj

K'ay

K'elo'k'iñ

K'o'moch

resal

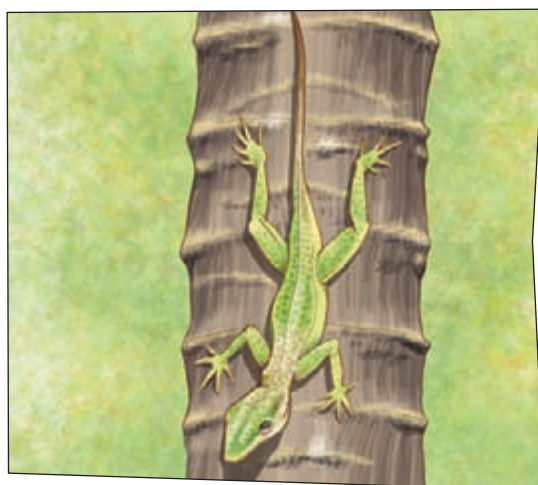
rusiñ

rus

tyujlux

Ty'orok

Su'beño'b xkäñjuñob cha'añ mi ik'elo'b jiñi ejyalältyak, ya'i su'beño'b cha'añ mi its'ijbubeño'b ik'aba' tyi jujump'ej ya'i tyi iye'baltyak ba'añ jiñi yalo' säpälbä raya.

10 minutos

rus	tyujlux	ty'orok
K'ajk	K'ay	K'o'moch

- ◆ Jiñi lak pi'älo'b mi ip'iso' iwuty ya'i tyi_____.
- ◆ Jiñi _____ ba'ikach mi itsujk'el.
- ◆ Weñ muk'o' tyi_____ che' mi ik'echo' majlel lak ch'ujtyaty.
- ◆ jiñi_____ mi iweñ mulañ tyuchtyä tyi ipamtyak tyuñ imuk' tyi wejlel tyi ipam ja'a.
- ◆ tyi ipamtyak iyäk'il ch'ijch'ujm mi iyuch'eje jiñi_____.

Su'beño'b xkäñjuñob cha'añ mi ipejkaño' jiñi ty'añtyak ya'bä añ che' je'e la' its'ijbuño' yik'oty its'äkyisañ jiñi xujty'il ty'añ ma'añbä tsäkäl. Ya'i mi asu'beño' ipejkañ mi tsäkyäyemix.

Chäñlujump'ejlel julyo cha'añbä ili ja'bil 2005.

Tyeku baskis.
 Bij ibijlelbä ja'.
 Jo'p'ejlbä itsiklel.
 Sawaniya chapas.

192

Yujmel tyeku baskis:

Muk' ña'tyañ ke lu' weñäch añetyla awik'oty
 pejtyelel awalo' bilo'b alp'eñelo'.

Muk ts'ijbubeñety ili ts'itya' ty'añ cha'añ mik
 kajtyibeñety bajche' awilal, yik'oty je'e cha'añ
 mik su'beñety mi awom tyälel ake'l k'iñ karnawal
 mu'bä ikeje imelel wä'i tyi klumal, pijtypijtyoñmeku
 cha'añ mi atyälel kome ma'ix ba' kila lakbäj.

Mach kpoj ilayetyla, kãñityañ la' bäj tyi la' pejtyelel.
 Mu'tyo kcha'leñla ty'añ tyi yambä oraj.

Wokolix iyälä
 Yalo'bil awuskuñ
 Lominku baskis.

Su'beño'b xkãñjuñob cha'añ mi ipejkaño' ili ts'itya' ty'añ mu'bä
 laj k'añ che' ma'añ mi lak kilan lak bäj, iya'i mi asu'beño'b
 imel jump'ej lajalbä bajche' ili mu'bä ichok-eño' majle ipi'äl o
 ip'eñalo'.

15 minutos

[illegible]

Notas

[illegible]

Notas

[illegible]

Notas

[illegible]

Notas

[illegible]

Notas

[illegible]

Ik'aba' jiñi xkolel o ñuki xkolelo': _____

ijol ik'aba' tyatyäl ijol ik'aba' ña'äl k'abälel (tyak)

Päsä yik'oty jump'ej xityibä alä rok jiñi ña'tyäbaläl ta'ixbä lu' ts'äkyäyi tyi weñ ya'i tyi jujuñchajp ty'añ

RFC o CURP

Lak joytyälel (juñchajp ty'añ)

- Muk'ix iñaxañ päs chuki mi yäl jiñi ts'itya' ty'añ chäch bajche' añtyak ibäl.
- Mi iyäl tyi ty'añäl jiñi ts'itya' ty'añ chuki mi iyäl che' ts'ijbu'bil.
- Muk'ix imejlel ilu' ts'ijbuñ ik'aba'.
- Muk'ix ikäñ jiñi ibäl tye'elts'ijb tyi imal jiñi ts'itya' ty'añ.
- Mukix ikäñ bajche' mi ik'äjñe kolembä tye'elts'ijb yik'oty jiñi ch'utybä tye'elts'ijb. Ẃ muk'ix ipejkañ yik'oty mi iña'tyañ jiñi xujty'il ty'añ machbä wokolik.
- Muk'ix ikäñ bajche' antyak ibäl jiñi ts'tya' ty'añ.
- Muk'ix iñoj ña'tyañ chuki mi yäl jiñi ts'itya' ty'añ.
- Muk'ix its'ijbuñ ts'itya' ty'añtyak.
- Muk'ix imejlel iñik'i ts'ijbuñ che' mi ik'el ejtyalältyak.

Muk'ix mejlel käl ke tsä'äch ts'äkyäyi tyi weñ ili juñchajp ty'añ.

Tsiklei:

Ik'aba' yik'oty ipirma jiñi xpäs juñ.

Juñyemeloñla tyi lak lumal (cha'chajp ty'añ)

- Muk'ix iñaxañ päs chuki mi yäl jiñi ts'itya' ty'añ chäch bajche' añtyak ibäl.
- Mi iyäl tyi ty'añäl jiñi ts'itya' ty'añ chuki mi iyäl che' ts'ijbu'bil.
- Muk'ix imejlel ilu' ts'ijbuñ ik'aba'.
- Muk'ix ikäñ jiñi ibäl tye'elts'ijb tyi imal jiñi ts'itya' ty'añ.
- Mukix ikäñ bajche' mi ik'äjñe kolembä tye'elts'ijb yik'oty jiñi ch'utybä tye'elts'ijb. Ẃ muk'ix ipejkañ yik'oty mi iña'tyañ jiñi xujty'il ty'añ machbä wokolik.
- Muk'ix ikäñ bajche' antyak ibäl jiñi ts'tya' ty'añ.
- Muk'ix iñoj ña'tyañ chuki mi yäl jiñi ts'itya' ty'añ.
- Muk'ix its'ijbuñ ts'itya' ty'añtyak.
- Muk'ix imejlel iñik'i ts'ijbuñ che' mi ik'el ejtyalältyak.

Muk'ix mejlel käl ke tsä'äch ts'äkyäyi tyi weñ ili cha'chajp ty'añ.

Tsiklei:

Ik'aba' yik'oty ipirma jiñi xpäs juñ.

A

a

Ä

ä

B

b

C

ch

ch

C

ch'

2

1

ch'

E

e

I

i

J

j

K

K

K'

K'

J

j

K

K

K'

K'

3

4

L

I

M

m

N

n

ñ

ñ

O

o

P

p

5

6

P'

p'

R

r

S

s

7

T

t

T

S

t

s

8

Ts'

ts'

Ty

9

ty

Ty'

ty'

10

U

U

W

W

X

X

Y

Y

,

Y

,

W

11

12

1

jump',ej

1

2

cha',p',ej

2

3

uxp',ej

3

4

chäämp',ej

4

5

jo'p,ej

5

6

wäkp,ej

6

7

wukp',ej

7

8

waxäkp',ej

8

9

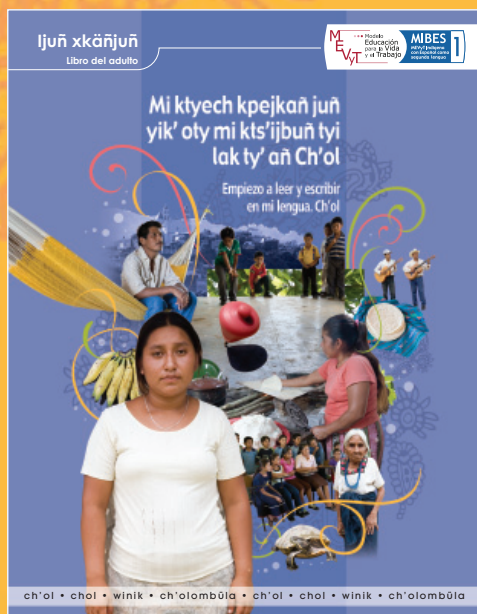
bolomp'ej

9

0

ma'ix

10

En este material encontrarás diferentes actividades con el propósito de iniciar el aprendizaje de la lectura y escritura, además descubrirás los diferentes usos de la escritura que puedes darle a tu lengua. Recuerda que tu lengua sirve cuando la usas.

llaj tyi juñ mi ikajel imejlel atyaje' ya-ñtyakbä e'tyeltiyak cha'añ mi imejlel atyech añope' apejkañ juntyak yik'oty cha'añ mi imejlel ats'ijbuñtyak juñ, yik'oty muk'ix ikajel akãñe' baki mi imejlel ak'añ tyi ts'ijb jiñi lak ty'añ tyi ch'ol. K'ajalmeku acha'añ jiñi lak ty'añ tyi ch'ol, weñ ñukächme ik'äjñi'bal, che' mi ak'ãñe'i.

Majtyañ pujkel

DISTRIBUCIÓN GRATUITA

ch'ol • chol • winik • ch'olombüla • ch'ol • chol • winik • ch'olombüla